

Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
факультет соціології
кафедра галузевої соціології

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

«СОЦІАЛЬНЕ ЯВИЩЕ ПСЕВДОЕКСПЕРТИЗИ В МЕДІА»

Спеціальність: 054 «Соціологія»
Освітня програма: «Соціологія»
Освітній ступінь: магістр
Кваліфікація: магістр соціології

Автор(-ка):

Хряпко Ольга Андріївна,
студентка магістратури

Науковий керівник (-ця):

Петренко-Лисак Алла Олександрівна,
кандидат соціологічних наук, доцент

Магістерська робота допущена до захисту
рішенням кафедри *галузевої соціології*

Протокол № 9 від «22» травня 2024 р.

Зав. кафедри доктор соціологічних наук Безрукова О. А.

підпис

Київ 2024

Реєстрація

4

24.05.2024 р.

номер

дата

підпис лаборанта кафедри

**Рекомендовано
до захисту**

підпис наукового керівника

ім'я, ПРІЗВИЩЕ наукового керівника

Результат захисту

оцінка

ім'я, ПРІЗВИЩЕ

Голова ЕК

підпис

ім'я, ПРІЗВИЩЕ

Члени ЕК

підпис

ім'я, ПРІЗВИЩЕ

підпис

ім'я, ПРІЗВИЩЕ

підпис

ім'я, ПРІЗВИЩЕ

підпис

ім'я, ПРІЗВИЩЕ

Секретар ЕК

підпис

ім'я, ПРІЗВИЩЕ

Анотація

Дипломна робота присвячена дослідженню соціального явища псевдоекспертизи у медіа.

Перший розділ присвячений розгляду поняття «експертизи» та підходам до його визначення, а також трансформації ставлення до експертизи унаслідок появи феномену постправди та розвитку інформаційного суспільства.

У другому розділі увага сконцентрована на ролі медіа як сфери діяльності експертів, а також існуючих методах оцінки якості експертів.

Третій розділ висвітлює результати авторського дослідження особливостей сприйняття та репрезентації псевдоекспертизи та псевдоекспертів у медіа, яке включало в себе проведення онлайн-опитування широкого загалу аудиторії медій та глибинні інтерв'ю з фахівцями різних сфер.

За результатами роботи, було проаналізовано явище псевдоекспертизи, особливості діяльності експертів та псевдоекспертів у медіа.

Ключові слова: експерт, експертиза, псевдоексперт, медіа, суспільство.

Abstract

This thesis is devoted to the study of the social phenomenon of pseudo-expertise in the media.

The first chapter is devoted to the concept of “expertise” and approaches to its definition, as well as the transformation of attitudes towards expertise as a result of the emergence of the post-truth phenomenon and the development of the information society.

The second section focuses on the role of the media as a field of expertise, as well as existing methods of assessing the quality of experts.

The third section highlights the results of the author's study of the peculiarities of perception and representation of pseudo-expertise and pseudo-experts in the media, which included an online survey of a wide range of media audiences and in-depth interviews with experts in various fields.

The study analysed the phenomenon of pseudo-expertise and the peculiarities of the activities of experts and pseudo-experts in the media.

Keywords: expert, expertise, pseudoexpert, media, society.

Зміст

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ І. СОЦІОЛОГІЧНЕ ТЛУМАЧЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ.....	8
1.1 Характеристика експертизи	8
1.2 Трансформація ставлення до експертизи	11
1.3 Експертиза у постіндустріальному суспільстві	15
Висновки до розділу І.....	20
РОЗДІЛ ІІ. ЕКСПЕРТИ У МЕДІА.....	22
2.1 Ставлення до експертів у суспільстві	22
2.2 Медіа як сфера діяльності експертів	23
2.3 Методи оцінки якості експертів	27
Висновки до розділу ІІ.....	29
РОЗДІЛ ІІІ. РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО ЯВИЩА ПСЕВДОЕКСПЕРТИЗИ В МЕДІА: авторське дослідження	31
3.1 Обґрунтування та дизайн дослідження.....	31
3.2 Аналіз отриманих результатів	38
Висновки до розділу ІІІ	66
ВИСНОВКИ	69
Перелік використаних джерел.....	73
ДОДАТКИ.....	76

ВСТУП

Сучасне суспільство можна вважати інформаційним за рахунок постійного технологічного прогресу, зростання та розвитку засобів передачі інформації, інформаційних технологій. Наслідком цього є те, що цінним ресурсом стає інформація, яка впливає на різні аспекти життя людини та суспільства загалом. Сьогодні важливим аспектом медіа є, зокрема, використання думок експертів. Досить часто їх запрошують на телеканали, різні програми у якості об'єктивних експертів, які можуть надати оцінку тим чи інших процесам чи подіям у країні та світі. Однак, зі збільшенням залученості таких людей до медіа-простору, постає питання правдивості їхньої обізнаності у своїй галузі, а також можливості надавати об'єктивні оцінки [Єнін, 2021].

Перевірка експертизи експерта є досить складною задачею, а інколи у відкритих джерелах даних взагалі може не бути потрібної інформації, яка б могла свідчити про те, чи варто певну людину називати експертом. Відповідно до цього, постає питання ставлення аудиторії до тих коментарів, які надають експерти у медіа. Адже, з'ясувавши дане ставлення, можна в подальшому говорити про те, наскільки сильно експерти впливають на громадську думку та сприйняття тих чи інших процесів у суспільстві. Також, важливо звертати увагу на присутність та репрезентацію експертів у медіа, увагу медійних ресурсів до тих людей, які здатні прокоментувати актуальні події у країні та світі, через те, що відповідальність за поширення неточної та сумнівної інформації, що в свою чергу веде до впливу на громадську думку та ставлення до тих чи інших обговорюваних речей, лежить не тільки на експертах, але і на медіа, яке запрошує таких людей виступати на широкий загал. Окрім цього, варто усвідомлювати те, що псевдоекспертизу вилучити із медіапростору демократичного суспільства складно, наслідком чого є постійна присутність псевдоекспертів у інформаційному середовищі [Черниш, 2022].

З часом, все більше використання соціальних мереж, інтернет-ресурсів у інформаційному суспільстві призводить до того, що факти мають менший вплив на формування громадської думки, аніж емоції та переконання. Цим є

характерною епоха постправди. Експерти, у свою чергу, можуть виступати медіумами у процесі передачі інформації і навмисно, або навіть несвідомо, маніпулювати аудиторією або надавати необ'єктивні оцінки чи неперевірену інформації. Зауважимо, що експертність у сучасному світі сприймається досить неоднозначно. Досить часто люди є схильними до того, щоб шукати ті пояснення та сенси, які перетинаються ж тими їхніми поглядами, які вже існують [Совінська, 2016]. Інтернет стає тим ресурсом, який може швидко надати необхідну інформацію за дуже короткий час. За рахунок цього, за бажанням, людина може імітувати свою експертність у тій чи іншій сфері. Це призводить до негативних наслідків у сприйнятті експертності. Однак, важливо розуміти, що експертиза має глибші характеристики, окрім простого володіння інформацією.

Перебуваючи постійно у безкінечному потоці інформації, людина потребує певних орієнтирів, на які можна спертись та знайти пояснення тих речей, які її цікавлять. Тому звертання до коментарів експертів є актуальним та поширеним у медіа. Але ключовим є те, що, для забезпечення медіаграмотності населення та об'єктивності інформаційного середовища, люди повинні критично ставитись до будь-якої інформації, яку вони сприймають у медіа-середовищі, та враховувати можливість впливу особистих переконань та інтересів експертів на оцінку тих чи інших явищ та процесів. Медійні експерти цілком можуть виступати авторитетами з глибокими знаннями у своїй галузі, проте їхні думки повинні братись до уваги з урахуванням контексту, мотивацій та можливих конфліктів інтересів. Важливо розуміти, що навіть найкваліфікованіші експерти можуть мати свої власні точки зору, які потенційно можуть бути спрямовані на підтримку певних інтересів або дотримання певної вигоди.

Відповідно до цього, дослідження псевдоекспертизи та псевдоекспертів у медіа дає змогу пояснити соціальне підґрунтя, що лежить в основі цих понять, а також їхній вплив на суспільство.

Метою кваліфікаційної роботи є аналіз соціального явища псевдоекспертизи в медіа.

Об'єктом є явище псевдоекспертизи.

Предметом: репрезентація соціального явища псевдоекспертизи в медіа.

Завдання:

- охарактеризувати поняття псевдоекспертизи та псевдоекспертів;
- розглянути псевдоекспертизу як соціальне явище;
- розкрити характеристики експертів;
- описати особливості поширення псевдоекспертів у медіа;
- проаналізувати механізми формування довіри до експертів.

Кваліфікаційна робота присвячена вивченню та аналізу соціального явища псевдоекспертизи у медіа. Тематичне спрямування роботи зосереджене на розкритті різних аспектів цього явища та націлене на розуміння його значення у контексті сучасного суспільства.

Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, переліку використаної літератури та додатків. Перший та другий розділи містять у собі по три підрозділи, а також усі три розділи вміщують висновки до них. Обсяг роботи – 80 сторінок. Список використаної літератури складається з 25 джерел. Додатки містять 8 елементів: гайд інтерв'ю, анкету та таблиці.

РОЗДІЛ I. СОЦІОЛОГІЧНЕ ТЛУМАЧЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ

Сучасне суспільство відзначається інформатизацією та зростанням значення знань та інформації. У зв'язку з цим, змінюється ставлення людей до фахівців, експертів, адже зараз практично будь-яку тему можна дослідити надсилаючи запити в інтернет та отримуючи на них відповіді. Однак, не зважаючи на те, що потік інформації є величезним, а доступ вільним, великою популярністю у медіасередовищі користуються експерти, які можуть надати коментарі на необхідну тему та пояснити процеси, які відбуваються у світі.

1.1 Характеристика експертизи

Загальноприйнятого визначення експертизи не існує, однак є багато визначень даного поняття, які роблять різні акценти у змісті цього поняття. Експертиза за своєю суттю означає володіння знаннями та здібностями. Сам термін походить з латинського слова «*expertus*», що у перекладі означає «досвідчений» [Панченко, 2009]. Унікальним експерта робить глибина його освіти, ступінь кваліфікації та досвід практичної роботи у тій чи іншій сфері. Відповідно до цього, експертиза є досить відмінною від інших форм знання, за рахунок своєї ексклюзивності. Ця характеристика ексклюзивності відображається на складності оцінки індивідуальної якості експертизи того чи іншого експерта. Зазначене свідчить про існуючу проблему, яка полягає у відсутності визначеного способу розрізнення досвідчених експертів від самозванців або псевдоекспертів, які тільки намагаються видати себе за професіоналів [Horn, 2010].

Складність виявлення істинності експертизи криється у тому, що може не існувати іншого експертного погляду для перевірки певної інформації, яку подає той чи інший експерт. Адже якщо експерт є дійсно професіоналом, то він може надавати унікальну інформацію, яку досить складно спростувати. Видатний Австро-Британський філософ та соціолог ХХ століття, Карл Поппер, який відомий своєю філософією науки, яка базується на ідеї фальсифікації як

критерію науковості, у своїй теорії наголошував на труднощах остаточної перевірки будь-яких претензій на істинність, при цьому вказуючи на важливість фальсифікації як методологічного принципу [Horn, 2010]. Говорячи про важливість критичного мислення у відкритому суспільстві, він наголошував на трьох основних принципах:

- Я можу помилятися, а ви можете мати рацію.
- Давайте обговорювати речі раціонально.
- Ми можемо наблизитися до істини, навіть не досягаючи згоди.

Перший принцип ґрунтується на тому, що люди є схильними до здійснення помилок, навіть маючи найкращі наміри вчиняючи ті чи інші дії. Другий принцип підкреслює ідею Карла Поппера про те, що помилки можна виправляти і оцінювати через критичне мислення. Такої думки автор притримується через те, що помилка не обов'язково має означати брак знань людини. Помилка може призвести до певного відкриття або глибшого розуміння того, що досліджується. Третій наведений принцип стосується ідеї шляху, а не досягнення самої істини. Досягнення означає, що більше немає ніякого горизонту чи сформованого бачення, до якого можна прямувати, і до якого можна прагнути. Адже людина може прибути в певну точку або досягнути певної мети, але для життя завжди будуть потрібні певні горизонти, які будуть слугувати орієнтирами для подальшого розвитку. Поппер використав концепцію біологічної пристосованості, щоб проілюструвати відкрите суспільство та його основну методологію - критичне мислення. Біологічна адаптивність дозволяє людям стикатися з мінливим середовищем і при цьому виживати в ньому. Негнучкість або відсутність адаптивності суспільства призводить до його винищення. Завдяки критичному мисленню люди можуть вчитись на помилках і долати різні виклики для того, щоб знайти нові, більш ефективні способи вирішення задач на шляху до кращого світу. Пошук і відкриття таких нових способів робить критичне мислення наріжним каменем науки [Cibangu, 2012].

Відповідно до цього, варто розглянути категорію людей, судження яких подаються у вигляді експертних, але не мають відповідних підстав для цього. Псевдоексперти – це люди, які у певних галузях видають себе за експертів, але фактично не мають відповідного для цього звання досвіду, знань, навичок та кваліфікації. Враховуючи складність їх розпізнавання, найпершими кроками до визначення того, чи є людина псевдоекспертом, має бути перевірка тих фактів, про які вона зазначає, та тих джерел інформації, якими вона послуговується [Goldman, 2001].

У наукових публікаціях також можна зустріти інші визначення та погляди поняття «експертиза». Наприклад, серед них зустрічаються наступні: експертиза – це дослідження та розв’язання проблемних ситуацій, яке здійснюється компетентними фахівцями, які володіють певними знаннями, через шлях обрання найбільш обґрунтованих рішень. Таке визначення акцентує увагу на експертизі як процесі застосування наявної компетентності людини. Окрім цього, експертизу також визначають як спосіб вивчення дійсності, який дає можливість зрозуміти та побачити те, що безпосередньо не піддається вимірюванню, та який провадиться компетентними та незалежними фахівцями (або експертами), а його особливістю є те, що вирішальне значення надається саме суб’єктивній думці. Це визначення зазначає те, що особа експерта та його рішення є визначальними при демонстрації своєї експертизи та є невіддільними від фактору суб’єктивності. Звертаючи увагу на це, експертиза вважається не лише процесом аналізу об’єктивних фактів, а й інтерпретації цих фактів через призму досвіду, знань і особистих переконань експерта. Це означає те, що рішення, яке приймається певним експертом, може відрізнитися від рішення іншого експерта в тих самих умовах саме через їхні індивідуальні оцінки та думки. Такий підхід передбачає важливість об’єктивності та довіри до експерта як особи, що має не лише знання, а й моральну та професійну чесність [Пономаренко, 2015]. Відповідно до цього, можна зазначити про те, що експертизу, окрім як володіння знаннями та здібностями, позначають як аналітичну процедуру та сам спосіб дослідження та вивчення дійсності. Як

можна помітити, визначення поняття «експертиза» може варіюватися залежно від контексту та цілей, що стоять перед дослідниками. Однак у даній роботі ключовий наголос у визначенні поняття «експертиза» зроблений саме на тому наборі знань, здібностей та досвіду експерта, який йому належить.

Окремої уваги вартий термін соціальної експертизи. Наприклад, О.Н. Балакірева визначає його як соціальне дослідження, яке містить у собі діагностику стану певного соціального об'єкта, з'ясування достовірної інформації щодо нього та його соціальне оточення, прогноз його можливих змін та впливу на інші соціальні об'єкти, а також розроблення рекомендацій для управлінських рішень та соціального проектування. Схожі риси у описі «соціальної експертизи» надає Ю.І. Саєнко, який визначає її як експертну процедуру оцінки, аналізу та прогнозу соціальних аспектів будь-якої ситуації, а також аналіз та прогноз тих соціальних наслідків проектів, які розробляються та проваджуються в життя та виділення рекомендацій до подолання негативних наслідків [Білоус, 2015].

Необхідність у соціальній експертизі виникає тоді, коли у суспільстві є наявними невизначеність, непевність щодо характеру, розмірів та важливості соціальних наслідків певних подій, у випадку недостатнього обґрунтування для прийняття рішення «за» чи «проти», потреба у аналізі соціальних ситуацій. Відповідно до цього, функціями, які виконує соціальна експертиза, можна виділити гуманізацію та гармонізацію діяльності соціуму, переконання чи раціоналізацію у багатоваріантних ситуаціях, соціальну підтримку непопулярної політики (що передбачатиме зменшення соціальної напруги у суспільстві), локалізацію чи уникнення соціальних ризиків задля підвищення соціальної безпеки [Білоус, 2015].

1.2 Трансформація ставлення до експертизи

Говорячи про експертизу, її сприйняття та поширення, варто зазначити про наявну у сьогоденні трансформацію звичних патернів взаємодії громадськості та ЗМІ (або медіа). Поступова зміна цієї взаємодії призводить до

появи нових соціально-політичних феноменів, одним із яких можна виділити «постправду». Одне із визначень поняття «постправди» міститься у Оксфордському словнику 2016 року випуску і сформульоване наступним чином: «постправда – це обставини, за умовами яких об’єктивні чинники мають значно менший вплив на формування громадської думки, аніж заклик до емоцій та певних особистих переконань». Відповідно до нього, поява даного феномену призводить до конфліктів та контраверсійності експертних висновків та наукових результатів. Такі наслідки безумовно мають вплив на співставлення особистих інтересів вчених/експертів та зацікавленості у певній вигоді. Сучасна епоха постправди змушує всіх, хто перебуває у пошуках фахових знань та експертних оцінок перевіряти джерела отримання інформації та постійно слідкувати за суттю висловленого експертами матеріалу [Кармадонова, 2023].

У дослідження експертизи та розвиток досліджень конфліктів інтересів у науковій сфері вагомий внесок зробила українська федерація вчених в особах фахівців Центру досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г.М. Доброва Національної академії наук України на основі проєкту «Кодексу наукової етики». Дану тематику розглядали, зокрема, такі науковці як Д. Резнік, С. Кримський, А. Шаму, О. Попович [Кармадонова, 2023].

У період мінливості та нестабільності у розвитку як соціальних, так і економічних та політичних процесів, зростає значення та роль експертних методів. У цьому тематичному розрізі працював І. Єгорченко, який займався вирішення проблем конфліктів інтересів експертного оцінювання, Лі Макінтайр, О. Піддубний, які досліджували колапс самої експертності у епоху постправди, Ж. Женченко, який розглядав нову модель експертного оцінювання, яку він вбачав у онлайн-рецензуванні, і також А. Герасименко, який вбачав інструмент підвищення якості досліджень у відкритому рецензуванні [Кармадонова, 2023].

Інформаційне суспільство, як можна охарактеризувати сучасне суспільство, відзначається зростанням залученості людей до сприйняття медійного середовища та утвердженням засобів масової інформації як

впливового комунікативного агента. Постправа, як така, є можливою зокрема завдяки упередженості поведінки людей та пошуку підтвердження існуючих вірувань та переконань. Простір інтернету та соціальні мережі надають можливість висловлювати свої думки кожній людині, у якої виникає таке бажання, відповідно до цього, з'являється дозвіл тим людям, які мають технічні, соціальні чи політичні ресурси, поширювати значні обсяги дезінформації. За думкою деяких науковців, факти більше не є носіями реальності, адже її тепер масово виробляють псевдоексперти. Значна кількість дезінформації та викривлених фактів у мережі є справжнім викликом для людей, які часто виявляються нездатними протистояти інформаційному потоку, в який вони потрапляють щодня, у зв'язку з чим Лі Макінтайр зазначав, що у випадку невирішення проблеми із дезінформацією, в зоні ризику може опинитись низка інституцій, таких як демократія та наука [Кармадонова, 2023].

Визначальною рисою епохи постправи є те, що спростовані у ЗМІ чи незалежними експертами тези, все одно мають можливості поширюватись у маси та впливати на свідомість людей. Це відбувається через те, що наявна роздробленість джерел новин та велика кількість способів поширення інформації, через що відверта брехня та чутки здатні розповсюджуватись з величезною швидкістю. Постправа є доволі емоційною та «клікабельною», за рахунок чого дезінформація, яку поширюють політичні діячі або їхні прихильники може досить швидко витіснити правду [Плужнік, 2020]. Фейкові новини зазвичай викликають емоційну реакцію аудиторії, яка викликає зацікавленість та віру в їхню правдивість. В такий спосіб неправдиві повідомлення можуть швидко поширюватись та отримувати своїх прихильників та людей, які вірять в них.

Соціальні мережі перетворюють користувачів із медіумів (тобто посередників у процесі комунікації) на саме медіа, яке може поширювати ті чи інші факти зі своєю особистою інтерпретацією, уявленнями та думками.

Якщо взяти до уваги наукову сферу, то найчастіше конфлікти інтересів виникають при проведеннях:

- прикладних досліджень (даний тип досліджень передбачає вивчення та відкриття способів використання наукових ідей на практиці. Вони є націленими на використання вже наявного знання для практичних потреб та розв'язання практичних завдань. Відповідно до цього, досить часто у дослідників та науковців, які діють у галузі практичних наук, виникають позанаукові інтереси, які можуть провокувати конфлікти) [Костенко, 2003];
- цільових досліджень (даний тип досліджень переважно стимулюються чинниками зовні, це можуть бути соціальні, економічні, політичні проблеми. Згідно з цим, повну реалізацію свого соціального спрямування дослідники можуть здійснити лише при умові прямого задоволення споживачів, що доволі складно передбачити);
- практично-орієнтованих досліджень (мета практично-орієнтованих досліджень впливає з професійної практики науковця та спрямовані на сприяння професійній практиці) [Кармадонова, 2023].

Окремим аспектом, який впливає на експертизу та зростання кількості досліджень, які не є спрямованими на висвітлення справжніх фактів, є фінансові інтереси. Фінансові інтереси виступають впливовим фактором на чесність та результати дослідження.

«Кодекс наукової етики» визначаючи конфлікт інтересів, називає це ситуацією, за умовами якої на дії та висновки певної особи впливають численні конфліктні та протилежні за своєю формою та змістом інтереси. Серед типів конфліктів виділяють:

- конфлікти через особисті стосунки;
- конфлікти через обіймання декількох посад/ролей у науковому середовищі;

- конфлікти через використання ресурсів наукової організації;
- конфлікти через матеріально-фінансові інтереси;
- конфлікти зобов'язань [Кармадонова, 2023].

На довіру громадськості до вчених, експертів впливає дотримання етичних, професійних, правових норм. Конфлікти інтересів можуть послабити довіру та створити негативний образ некомпетентного та безвідповідального представника наукової сфери, дослідника, експерта. У нашій країні дискусія стосовно того, за допомогою чого можна вимірювати і оцінювати наукові дослідження, існує доволі давно. У розрізі цього, варто зазначити про «Угоду про реформування оцінювання наукових досліджень», яку ухвалила міжнародна Асамблея стейкхолдерів (яка складається із понад 40 країн світу та 350 університетів). Головною метою розробки даної угоди було підвищення якості та впливовості досліджень, а за своєю суттю угода передбачає затвердження напряму змін у методах оцінювання цілей досліджень, дослідників та організацій. Беручи до уваги дану угоду, вона містить у собі пропозицію орієнтуватись на експертні оцінки, враховуючи при цьому як експертів у визначених сферах, так і незалежних експертів, залучених для провадження оцінки певних отриманих результатів. Ідея полягала в тому щоб орієнтуватись не на формальні показники, а на якісь. Враховуючи це, міжнародна Асамблея стейкхолдерів пропонує послуговуватись peer review. Даний термін «peer review» означає не просто оцінку тими людьми, які вважаються експертами, а й процедури відбору незалежних експертів. Окрім цього, серед важливих ключових ідей визначають нетерпимість до плагіату, свободу наукових досліджень та автономію дослідницьких організацій [Кармадонова, 2023].

1.3 Експертиза у постіндустріальному суспільстві

Американський письменник Том Ніколс у своїй книзі «Смерть експертизи» зазначав про свій власний та загалом існуючий скептицизм щодо

експертів у сучасному світі. Говорячи про смерть експертизи, він наголошував на складності розділення професіоналів та непрофесіоналів. Одним із наслідків «смерті» експертизи є та ситуація, коли у інтернет-просторі, зокрема у особистих блогах людей часто можна помітити те, як люди відстоюють якусь конкретну позицію, не будучи при цьому глибоко обізнаним щодо причин такого особистого ставлення до тієї чи іншої ідеї [Nichols, 2017].

Смерть експертизи Ніколс позначав у вигляді не відмови від існуючих знань, а відмови від науки та безпристрасної раціональності загалом, які в свою чергу лежать в основі сучасної цивілізації. У минулому, народна мудрість заповнювала певні прогалини в людських знаннях щодо тих чи інших подій чи речей, адже характерним був швидкий розвиток, який ґрунтувався на спеціалізації та досвіді. На противагу цьому постіндустріальне сьогодення, що визначається інформатизацією суспільства, містить переконання, що всі громадяни можуть бути експертами у всьому, адже доступ до інформації є вільним [Nichols, 2017].

Така трансформація експертизи із негативною конотацією досить часто пов'язується із виникненням Інтернету і спрощенням доступу до величезних масивів інформації для багатьох людей. Однак, це не зовсім так, адже раніше такі інновації як друкарський верстат чи телебачення також змінювали ставлення до експертів та професіоналів, Інтернет є лише найновішим інструментом для розгляду проблеми експертизи, однак проблема є значно глибшою. Безумовно участь у інтелектуальному, політичному та науковому житті до ХХ століття була набагато обмеженішою, аніж у сучасному світі. Дискусії та дебати про науку, філософію та політику велись певним обмеженим колом осіб чоловіків, які мали змогу отримати освіту та доступ до цього кола. Сьогодні у переважній більшості країн світу вже не існують ті гендерні, класові та расові бар'єри, які існували раніше між експертами та громадянами. На це вплинула масовізація освіти, розширення прав та можливостей жінок, соціальна мобільність, глобалізація. Результатом більш тісного співіснування експертів та громадян призвела у свою чергу не до зростання цінності знань, а до

протилежного результату – ірраціонального переконання ніхто не є розумнішим за інших, - зауважує Ніколс [Nichols, 2017].

Окрім цього, він вважає впливовими причинами занепаду експертності поширеність когнітивних упереджень, стереотипів та узагальнень, які безумовно наявні у будь-якому суспільстві. Цікавою причиною є так зване “упередження підтвердження”. Даний процес полягає у тому, що люди можуть бути схильними відшукувати та сприймати саме ті докази, які перетинаються з тими нашими поглядами, які вже існують. У цьому аспекті варто згадати ефект Даннінга-Крюгера, що полягає у тому, що людям досить складно визнавати та усвідомлювати свою обмеженість у чомусь, тому виходить так, що, чим більш людина обмеженіша, тим більш вона почуває себе більш впевненою у тому, що вона має рацію. Важливим є також висновок американського когнітивного психолога Стівена Сломена, який полягав у тому, що «ми ніколи не думаємо на самоті». У цьому твердженні криється той факт, що наші цінності та переконання є сильно пов’язаними із нашою ідентичністю з тою чи іншою соціальною групою, а наша когнітивна еволюція завжди відбувається усупільнено. Через це людям досить непросто змінювати чи трансформувати ті погляди, які поділяють члени нашої спільноти [Пухта, 2021]. Така ситуація є сприятливою для зміни суспільного ставлення до експертизи та поширення «псевдоекспертів», які можуть надавати прості рішення складних проблем або висвітлювати ситуацію так, як її хочуть бачити люди.

З часом людський мозок починає сприймати інформацію саме так, як цю інформацію поширює мережа – у вигляді рухливих та швидкозмінних частинок. За таких умов складно «занурюватись» у істинні сенси того потоку інформації, який щодня спрямовується на людину. Однак, враховуючи той факт, що Інтернет слугує зручним інструментом для швидкого отримання відповідей на питання, які цікавлять людину, люди частіше за все не звертаються за порадою до фахівців тієї чи іншої галузі безпосередньо, а надсилають пошукові запити у браузері і отримують доступ до пояснення необхідної для них теми за лічені секунди. Це виступає чинником появи ілюзорної експертності та того ж

іраціонального переконання, про яке йшлося раніше. Безмежний простір інформації, яку ми завжди маємо у своєму телефоні чи комп'ютері, завдяки доступу до інтернету надає можливість кожній людині імітувати експертність у тій чи іншій сфері. Однак, це не є ключовою проблемою. Адже інформація, яку містить інтернет, не є тим самим, що людський досвід, знання чи вміє, які вона набуває в ході своєї професійної діяльності. У цьому плані цікавими для розгляду є думки користувачів інтернету, які виражені через «закон» Поммера: «Інтернет може лише замінити відсутню думку людини на хибну», та «закон» Скитта: «Будь-яке інтернет-повідомлення, яке виправляє помилку в іншому повідомленні, буде містити принаймні одну помилку у собі». Такі висновки ґрунтуються на тому, що величезний обсяг інформації в інтернеті та невміння виокремлювати в ній значуще, призводять до постійного перекривання цінної інформації випадковими даними та неправдивою інформацією. Відповідно до цього, лише один доступ до інформації не може слугувати чинником появи псевдоекспертів та проблеми експертизи загалом [Nichols, 2017].

Беручи до уваги те, що було сказано вище, можна дійти висновку про недостатність великої кількості інформації знань людини для того, щоб її можна було вважати експертом. Експертиза передбачає також вміння людини оперувати цією інформацією, розуміти зв'язки між багатьма елементами знання та значних об'ємів інформації. Згідно з цим, враховуючи необхідність поєднання декількох складових для оцінки експертизи тієї чи іншої людини, американський філософ Елвін Голдман підкреслював важливість наступних здібностей для справжніх експертів:

- здатність формувати нові надійні переконання;
- другорядні знання у своїй галузі експертизи [Fuhrer, 2021].

Згідно з думкою Е. Голдмана, навіть у випадку, коли експерту ставлять запитання, на яке він не знає правильної відповіді, він має знати, де та як можна знайти потрібну відповідь [Goldman, 2001]. Тобто експерт має бути обізнаним щодо ресурсів та джерел, з яких можна дізнатись необхідну інформацію. Окрім цього, обізнаність у галузі експертизи означає те, що справжній експерт

здатний визначити, які питання знаходяться у межах їхньої компетенції, які мають вирішуватись фахівцями інших галузей, а які є відкритими та дискусійними. Ці характеристики експертів сконцентровані на внутрішньому підході, тобто розгляді знань та навичок людини, без посилення на середовище, у якому вона працює. Однак інший підхід – зовнішній, визначає експертів саме з огляду на зовнішнє середовище. Згідно з другим підходом експертом є та людина, яку визначають як таку. Згідно з цим, бути експертом та визначатись експертом є зовсім різними речами. Спираючись на таке означення експертності, можна дійти висновку про те, що бути експертом – це те саме, що бути визначеним експертом. У цьому контексті псевдоексперт – це людина, яку визначають експертом, але вона не є ним [Fuhrer, 2021].

У контексті довіри до експертів та експертизи та визначення того, кого можна вважати експертом, варто розглянути ідеї Ентоні Гіденса щодо експертних систем. Він стверджував, що довіра до експертних систем ґрунтується на балансі відкритості та завуальованості. Руйнувати рівновагу можуть суперечності та помилки експертів, які тиражуються у медіа та можуть вказувати на наявність невпевненості та обмеженості знання експертів. Окрім цього, легкість оперування такими поняттями як «експерт» / «експертка» у засобах масової інформації також залишає свій відбиток на формуванні ставлення до даної категорії людей [Мельник, 2013]. Досить часто телебачення, інформаційні ресурси у соціальних мережах надають перевагу задоволенню смаків та уподобань аудиторії, висвітлюючи емоційно забарвлені повідомлення та висловлювання, замість того, щоб спонукати до складної суспільної дискусії. Це пов'язано із тим, що аудиторія скоріше запам'ятає та стане поширювати провокаційні висловлювання, шокуючу інформацію або таку, яка відповідає суспільним очікуванням. Однак такий підхід позначатиме другорядну роль експертності як такої, адже у гонитві за сенсацією та популярністю інформаційні ресурси все частіше будуть віддалятися від фактів чи об'єктивної інформації. У свою чергу це може підривати довіру аудиторії та спричинити негативні наслідки для суспільства [Отріщенко, 2021].

Опитування українців 2019 року про «Ставлення населення до ЗМІ та споживання різних типів медіа» показало, що вже на той час телебачення втратило свою першість як джерело споживання новин, воно поступилось своїм місцем соціальним мережам. Однак кандидатка соціологічних наук Наталя Отріщенко, описуючи ці зміни, зазначала про те, що ця можливість отримати будь-яку інформацію скориставшись Google-пошуком породжує ілюзію фаховості, про що у своїй книзі «Смерть експертизи» зазначав також Том Ніколс. Безліч «інформаційного сміття», яке міститься у соціальних мережах проковує складність виділення суті, появу фейків та дезінформацію [Отріщенко, 2021].

Висновки до розділу I

У першому розділі «Соціологічне тлумачення експертизи» основна увагу була зосереджена на розгляді різних підходів до визначення експертизи, її особливостях у сучасному світі. Інформатизація та розвиток інформаційно-комунікаційних технологій суттєво вплинули на те, як люди сприймають експертів, відповідно експертів вже не сприймають так беззаперечно, як раніше.

У основу поняття «експертиза» вкладають володіння знаннями, навичками та досвідом у певній галузі. Одноставного визначення поняття не існує. Дане поняття визначають, окрім володіння знаннями та навичками, також як дослідження та розв'язання проблемних ситуацій, яке здійснюється компетентними фахівцями, або як спосіб вивчення дійсності.

Збільшення джерел та кількості інформації стали одним з причин появи псевдоекспертів, які використовують складність орієнтації у великих масивах даних. У аспекті розгляду експертизи, варто брати до уваги наявну у сьогоденні трансформацію звичних патернів взаємодії громадськості та ЗМІ. Поступова зміна цієї взаємодії веде до появи нових соціально-політичних феноменів, одним із яких можна виділити «постправду», поява якої призводить до конфліктів та контраверсійності експертних висновків та наукових результатів. Сучасна епоха постправди змушує всіх, хто перебуває у пошуках фахових

знань та експертних оцінок перевіряти джерела отримання інформації та постійно слідкувати за суттю висловленого експертами матеріалу.

Враховуючи поширеність псевдоекспертизи у сучасному світі, у розділі також були розглянуті ідеї Тома Ніколса стосовно занепаду експертизи, а також ідеї Ентоні Гіденса стосовно побудови довіри до експертних систем та Карла Поппера, який наголошував на важливості критичного мислення для пошуку істини. Враховуючи це, розвиток критичного мислення є невід'ємною складовою сучасного суспільства, адже дозволяє виявляти псевдоекспертів та не піддаватись на маніпуляції і розпізнавати неправдиву інформацію.

РОЗДІЛ II. ЕКСПЕРТИ У МЕДІА

2.1 Ставлення до експертів у суспільстві

Зигмунд Бауман у своїй книзі «Законодавці та інтерпретатори» 1987 року описував процес зростання популярності інтелектуалів та експертів. Керуючись тезою «Світ людини першочергово є створеним самою людиною», він зазначав про те, що настав час перейти до свідомого споглядання цього світу в рамках творення суспільства. Автор вважав що ототожнення інтелектуалів того часу з тим, що вони озвучували як «ідеали західного світу» залишалось непохитним до того моменту, поки здавалась реальною надія на те, що суспільно-політичний устрій Західної Європи будуть наповнювати суспільно-політичні проекти, які є заснованими на знанні. Згодом такі надії розчинились під вагою зворотних переконань. Для переконання людини у чомусь потрібно було поєднання двох елементів: мобілізації (поширення ідей, які б водночас критикували старі вірування та доводили правильність нових) та професійних вмінь (для переконання широких мас людей) [Bauman, 1991].

Епоху Нового часу автор книги «Законодавці та інтерпретатори» характеризує як період безпрецедентного розширення класу «експертів» - нового явища, яке передбачає трансформацію таємничого знання. Експерти відрізнялись від філософів, та ставали повноцінною складовою «репродуктивного механізму» суспільного устрою. Серед технологій, що передбачали інтенсивну діяльність експертів, виділяли стеження, корекцію, нагляд за соціальною сферою тощо. Через проголошення законодавчої функції інтелектуалів Нового часу недійсною, держава по суті скасувала всі підстави піддавати інтелектуалів політичному контролю чи будь-яким обмеженням ззовні та надаючи повну свободу слова. У той же час держава втрачала інтерес до культури, адже значення культури для відтворення влади знижувалось, культура потрапляла до сфери впливу іншої сили – ринку. Література, образотворче мистецтво, музика, гуманітарна сфера загалом поступово звільнювалась від ідеологічного вмісту та переорієнтовувалась на індустрію

розваг, яка безумовно підлаштовувалась під ринок. А культура споживання, яка є тісно пов'язаною із ринком товарів масового вжитку, підлаштовувалась під закони та потреби суспільства. У цій ситуації експерти починали виконувати контролюючу функцію нагляду над соціальною сферою [Bauman, 1991].

Відповідно до цього, за Зигмундом Бауманом, експерти виступають тими акторами, які можуть змінювати поведінку людей, їх ставлення до тих чи інших речей. Їхня роль є досить прагматичною. Експерти виступають свого роду законодавцями, які можуть як встановлювати правила та норми поведінки, так і впливати на прийняття рішень у політиці та економіці. Однак Бауман також зауважував той факт, що експерти не завжди можуть об'єктивними у своїх висловлюваннях і повинно бути присутнє критичне ставлення до авторитету експертів [Bauman, 1991].

У сучасному світі «експерти змушені конкурувати з блогерами, поп-ідолами, арміями ботів, зірками Instagram й TikTok, і, здається, що вони безнадійно програють у цій боротьбі за людські уми й серця» [Отріщенко, 2021]. Однак варто зазначити те, що цифрова компетентність та вміння відрізнити правдиву інформацію від фейкової виступає чи не базовим необхідним вмінням, яке можна розташувати в одному ряді із письмом чи читанням. Критичне мислення, піддавання сумніву всього, що ми бачимо та чуємо є умовами життя у нашій новій реальності, яка сповнена купою фрагментарних повідомлень та шумів. Для суспільства важливим є вміння розпізнавати псевдоекспертів, які часто використовують маніпулятивні техніки при поширенні неправдивої інформації, адже це є одним із ключових способів до подолання викликів цифрової епохи та засобом захисту від обману [Отріщенко, 2021].

2.2 Медіа як сфера діяльності експертів

Досить часто експерти використовують медіа як засіб для донесення своїх ідей та свого бачення тих чи інших речей та ситуацій. У цьому випадку важливим є розгляд медіапростору як впливового дискурсу на соціальний

простір, в якому ми живемо. Медіа безумовно відіграють значну роль у формуванні громадської думки, через що важливо звертати увагу та аналізувати сутність та характер їх впливу. Загалом визначенням медіапростору за умов війни може виступати наступне: це дискурс, що формується на ґрунті спільних досвідів і переживань людей. Важливим уточненням є те, що такий дискурс може визначатись не тільки тим, що безпосередньо розповідають у медіа, а і тим, що замовчується та не висвітлюється. Експерти у свою чергу можуть сприймати медіапростір не лише як майданчик подання інформації, але й як важливий інструмент маніпулювання свідомістю аудиторії. Війна досить часто супроводжується поширенням пропагандистських матеріалів, дезінформацією та маніпуляціями через медіа. Таким чином, медіапростір у воєнний період стає полем боротьби за переконання та вплив на громадську думку, що може мати серйозні наслідки як для внутрішньополітичної стабільності, так і для міжнародних відносин. Експерти відіграють у цьому не останню роль [Балаж, 2023].

Медіа можуть мати вплив на різні сфери нашого життя, відповідно до цього, можна виділити ряд функцій медіа, які вони виконують:

- інформаційна (представлення інформації про події, ознайомлення аудиторій із тим, що відбувається у світі);
- освітня (передбачає допомогу у формуванні знань та розвитку критичного мислення);
- розважальна (відповідає за надання аудиторіям розважального контенту);
- соціалізаційна (відтворення соціальних цінностей та норм поведінки, які притаманні суспільству);
- психологічна (відповідає за врахування та задоволення потреб аудиторій в емоційному й психологічному планах) [Балаж, 2023].

Медіапростір складається із багатьох елементів та платформ, серед яких можна виділити телебачення, радіо, соціальні мережі, газети, журнали, веб-

сайти тощо. Сучасні медіа є досить інтерактивними та надають можливість аудиторії взаємодіяти із медіа, окрім цього можна виділити їх різноманітність, швидкість отримання інформації, а також доступність. Усі ці характеристики можна віднести до переваг медіа. Натомість, серед недоліків виділяють можливість інформаційного перевантаження, поширення неправдивої інформації, стереотипів через медіа-канали та ймовірність негативного впливу на свідомість та поведінку людей. Згідно з цим, варто зазначити, що взаємодія із медіапростором може мати як позитивні так і негативні ефекти, у зв'язку з чим варто завжди використовувати критичне мислення та піддавати сумніву те, яку інформацію надають різні медіа [Балаж, 2023].

У зв'язку із зростанням інформатизації суспільства, його цифровізацією, появою багатьох суспільних викликів, загостренням світових проблем виникає потреба у «тлумаченні» тих актуальних процесів, які відбуваються у країні та світі. У рамках цього посилюється прагнення людей почути експертні коментарі від компетентних фахівців з тих чи інших галузей, в яких вони зможуть знайти потрібні для себе відповіді на хвилюючі питання. Втім останніми роками західні науковці все частіше починають зазначати про «кінець експертності» та девальвацію наукової компетентності як такої як наслідок появи веб-пошуковиків, які є доступним засобом віднайдення поверхневих знань у будь-якій сфері. Окрім цього, у період пандемії COVID-19 в українському інформаційному полі можна було помітити нерозбірливість з боку медіа у виборі експертів, що значно вплинуло на падіння довіри українців до експертів. Повномасштабне вторгнення росії на територію України стало каталізатором до появи багатьох військових «експертів», які вдаються до коментарів подій на фронті [Чубук, 2023].

Поняття медійного іміджу експерта є дещо відмінним від поняття популярності. Медійний імідж включає в себе також і етичні аспекти, пов'язані із мотиваціями експертів до висвітлення своїх думок. У цьому аспекті, однією із причин появи у медіа псевдоекспертів можна вважати недбале ставлення до верифікації експертів з боку тих людей, які відповідають за контент

(наприклад, редакторів, журналістів). Однак не завжди можна говорити саме про недбалість, адже інколи це робиться свідомо, навіть всупереч редакційній політиці [Чубук, 2023].

Яскравим прикладом можуть слугувати військові експерти, яких щодня можна бачити на українських телеканалах та інтернет-ресурсах. Деякі з них дійсно мають певний досвід у військовій сфері, профільну освіту. Людина з військовою освітою безумовно може мати глибокі знання в певних аспектах військових питань, особливо в тих, що стосуються її спеціалізації або досвіду. Однак, варто зауважити на тому, що навіть якщо вона має військову освіту, це не гарантує, що вона може виступати експертом у всіх аспектах військових справ. Військова освіта може бути спрямована на певний аспект або напрямок, такий як тактика, стратегія, логістика, технології, медицина тощо. Тому людина може бути експертом в своїй конкретній області знань, але це не означає, що вона автоматично знає всі аспекти військової науки, такі як політичні, економічні, соціальні та етичні виміри, або військові справи в історичному контексті.

Для того щоб бути експертом у всіх військових питаннях, потрібно мати широкий спектр знань, а також практичний досвід у військових операціях, який би дозволив надавати оцінки актуальній ситуації. Такий рівень експертизи зазвичай досягається через різноманітний досвід, навчання та самоосвіту. Відповідно до цього, наявність профільної освіти є недостатньою для того, щоб називатись військовим експертом. Однак серед українських військових експертів є також ті, які не мають військового бекграунду, і можуть мати якісну експертизу щодо тих питань, які перебувають у зоні їхньої компетентності. Це стає можливим через те, що такі експерти не «кочують» телевізійними каналами та не коментують усі військові теми, а приділяють більшість свого робочого часу виконанню своїх безпосередніх обов'язків, відповідно до штатно-посадового розкладу. Науковці говорять про те, що одним із індикаторів гідної експертизи є те, що чим вузьчим є коло тем, які коментує

експерт, тим він є кращим, адже вони піклуються про свою репутацію та обговорюють лише те, що входить до зони їхньої експертизи [Чубук, 2023].

Можна спостерігати певне неспівпадіння між бажаннями аудиторії, яка хоче почути все «тут і зараз» та можливостями справжніх експертів, які готові коментувати лише певні моменти. Враховуючи це, медіа частіше обирають тих «експертів», які готові давати оцінки всьому, що в них запитують. Закони медіа ринку буквально змушують редакції заповнювати ефір та запрошувати тих, кого аудиторія бажає чути та бачити. Однак варто пам'ятати про репутаційні ризики, які несе в собі така політика медіа ресурсів, а також соціальну відповідальність засобів масової інформації, які мають розуміти свою роль у популяризації тих чи інших осіб у вигляді експертів [Лизанчук, 2015].

Загалом запрошення експертів з будь-якої сфери для надання коментарів тих чи інших подій чи речей у межах, наприклад, новинних передач має розглядатись в першу чергу з точки зору збалансованості подання інформації. Адже коментарі експертів можуть виступати одним із основних інструментів для досягнення балансу, за рахунок висвітлення альтернативних, протилежних точок зору або представлення нейтральних думок ззовні. У цьому аспекті постійна наявність одних і тих же експертів на певних телеканалах є негативним явищем, яке не сприяє забезпеченню балансу думок та точок зору [Джолос, 2019].

2.3 Методи оцінки якості експертів

Говорячи про відбір експертів, наприклад, для участі у дослідженні, процедури відбору є досить складними. У літературі виділяють три основні групи методів оцінки якості експертів, серед яких: апіорні, апостеріорні, тестові.

Апіорні методи не передбачають використання інформації про попередні результати участі експертів у експертизах. До апіорних методів можна віднести методи самооцінки, коли експерт самостійно оцінює себе наступним чином:

- самооцінка, яка здійснюється за бальною шкалою (досить часто використовують шкали на 3, 5, 10 або 100 балів);
- самооцінка через використання вербально-числових шкал, які разом з числовими значеннями містять також їхній якісний опис;
- самооцінка, яка відбувається за вербальною шкалою, передбачає надання експертом словесної оцінки своїм знанням та досвіду з використанням якісних градацій за заздалегідь розробленою шкалою;
- самооцінка диференційованим методом, яка відбувається, коли експерт оцінює свої якості за допомогою двох основних критеріїв: критерій, що показує знайомства експерта з основними джерелами інформації в певній темі (це можуть бути як вітчизняні, так і зарубіжні періодичні видання, патентна інформація тощо); критерій, що демонструє його знайомство з об'єктом експертизи (об'єктом виступає знання специфіки певної галузі, конкретної організації тощо) [Білоус, 2015].

Методи самооцінки нерідко піддаються критиці за рахунок своєї суб'єктивності, адже люди можуть помилятися, коли вони оцінюють свої власні можливості. Однак, зазначається про те, що експерти з високою самооцінкою все ж таки рідше за інших помиляються у своїх судженнях, що свідчить про право даного методу оцінки якості експертів на існування [Білоус, 2015].

Ще одними апріорними методами є метод взаємної оцінки та документальний (анкетний) метод. Метод взаємної оцінки часто передбачає застосування методу експертного списку, коли кожен із експертів має скласти свій власний список спеціалістів, до якого він включає тих, кого вважає компетентними у його предметній області. Відповідно до цього, на основі списків, потім вираховують коефіцієнт компетентності експерта – через відношення кількості списків, в яких він присутній, до загальної кількості списків. Документальний (анкетний) метод полягає у тому, що, для оцінювання

певних якостей експерта, використовуються об'єктивні характеристики, тобто такі, які можна підтвердити документально, наприклад стаж роботи, кількість публікацій тощо. Однак обмеженням цього методу є те, що, ґрунтуючись тільки на цих об'єктивних показниках, не можна надати адекватну оцінку придатності та корисності участі певного експерта в дослідженні або в роботі конкретної експертної групи [Білоус, 2015].

У свою чергу апостеріорні методи передбачають врахування результатів участі експерта у попередніх опитуваннях. З допомогою такого типу методів можуть бути виявлені конформізм, кон'юнктурність та компетентність експерта. Апостеріорні методи також можуть передбачати оцінку достовірності суджень експерта. Як критерій оцінки тут використовується коефіцієнт достовірності – це відносна частота випадків, у яких експерт приписував найбільшу ймовірність таким подіям, що згодом підтвердилися [Білоус, 2015].

Тестові методи оцінки якості експертів ґрунтуються на виконанні певним експертом попередньо підготовленого завдання. Такі методи мають перевагу, що полягає у можливості встановлення наявності у експерта як професійного рівня, так і навичок та необхідного досвіду. Окрім цього, тестові методи допомагають оцінити відтворюваність експертних оцінок [Білоус, 2015].

Висновки до розділу II

У другому розділі дипломної роботи «Експерти у медіа» були розглянуті такі аспекти як: визначення поняття «експерт», функції медіа, методи оцінки якості експертів.

Висвітлюючи суть поняття «експерт», у розділі наявне звернення до ідей Зигмунда Баумана, який розглядав експертів з прагматичної точки зору, порівнюючи із законодавцями, і зазначав що вони виступають тими акторами, які можуть змінювати поведінку людей та їхнє ставлення до тих чи інших речей.

У сучасному суспільстві доволі поширеним є те, що фахівці використовують медіа для того, щоб передати свої погляди та інтерпретації різних подій і ситуацій. У цьому випадку важливо розглядати медіапростір як

канал впливу на суспільство, в якому ми живемо. Засоби масової інформації безумовно впливають на формування громадської думки, тому важливо уважно аналізувати їх вплив та зміст, частиною якого є коментарі експертів, що набули особливої популярності у зв'язку із війною і, як наслідок, нестабільністю соціального простору.

Серед методів оцінки якості експертів виділяють три основні групи методів оцінки якості експертів: апріорні, апостеріорні, тестові, за допомогою яких можна оцінити того чи іншого, наприклад, медійного експерта. Самооцінка є одним з апріорних методів, де експерт оцінює себе за допомогою бальної шкали, вербально-числових шкал або вербальної шкали, або за допомогою диференційованого методу. Ще одними апріорними методами є метод взаємної оцінки та документальний (анкетний) метод. Перший полягає у складанні кожним експертом свого списку компетентних колег, а другий використовує об'єктивні дані, такі як стаж роботи або кількість публікацій.

Апостеріорні методи у свою чергу враховують результати попередніх опитувань експертів і можуть виявляти конформізм, кон'юнктурність та компетентність. Тестові методи передбачають виконання експертом певного завдання, що дозволяє оцінити його професійний рівень, навички і досвід, а також відтворюваність його оцінок.

РОЗДІЛ III. РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО ЯВИЩА ПСЕВДОЕКСПЕРТИЗИ В МЕДІА: авторське дослідження

3.1 Обґрунтування та дизайн дослідження

Проблемна ситуація. Сучасне інформаційне суспільство характеризується значною залученістю людей до медіа-простору. У процесі цієї взаємодії формується як громадська думка, так і особисте ставлення людей до тих чи інших процесів чи подій. Транслюючи інформацію на масового споживача, медіа має вплив на підбір тем, їх подання та поєднання, вибір експертів та джерел цієї інформації. У свою чергу експерти виступають тими соціальними акторами, які, будучи посередниками між інформацією та споживачами, отримують авторитет та довіру.

Досить неоднозначними, складними для чіткого визначення є критерії, за якими споживачі інформації приймають рішення довіряти чи прислухатися до думки експертів. Важливим є також те, що таку довіру деколи отримують через поширення фейків та маніпуляцій, що власне, за своєю суттю, має викликати негативні емоції та зменшувати аудиторію прихильників. Однак, у світлі сучасних викликів та невизначеності, медіа-споживачі можуть керуватись іншою логікою вибору експертів. Відповідно до цього, важливим є аналіз того, як саме суспільство сприймає експертів у медіа, на чому ґрунтується прихильність до тих чи інших експертів, які стають медійними особистостями. Адже вплив експертів може проявлятися як на загальному рівні довіри до медіа, так і на об'єктивності трансльованих суджень та критичному ставленні до них. Враховуючи це, у сучасному світі, де, з кожним роком, інформація стає все більш цінним ресурсом, дослідження особливостей прояву псевдоекспертизи у медіа є доцільним та важливим.

Мета дослідження: зафіксувати особливості сприйняття та репрезентації псевдоекспертизи та псевдоекспертів у медіа.

Об'єкт емпіричний: доросле населення України віком від 18 років; представники експертного/фахового середовища.

Об'єкт теоретичний: сприйняття та репрезентація псевдоекспертизи та псевдоекспертів у медіа.

Предмет: соціальна репрезентація псевдоекспертизи та псевдоекспертів у медіа.

Завдання:

- описати роль експертів та псевдоекспертів;
- виокремити основні характеристики експертів та псевдоекспертів;
- описати ресурси, якими псевдоексперти найчастіше поширюють інформацію;
- виявити особливості сприйняття аудиторією медійних експертів;
- проаналізувати ставлення аудиторії медій до відповідальності експертів та псевдоекспертів перед аудиторією медій та суспільством в цілому.

Гіпотези:

- Псевдоексперти найчастіше використовують соціальні мережі для поширення інформації та власних думок;
- Найбільша увага під час отримання експертної інформації звертається на манеру подання інформації;
- Псевдоексперти мають нести законодавчу відповідальність за публічно артикульовану експертизу;
- Рівень довіри медіа споживачів до експертів у сучасному суспільстві є високим.

Методи збору соціологічної інформації: онлайн-опитування (широкого загалу аудиторії медій), та глибинні інтерв'ю (з фахівцями сфер масових комунікацій, політичних комунікацій та соціології).

Для проведення дослідження соціальної репрезентації псевдоекспертизи та псевдоекспертів у медіа були обрані два методи: онлайн-опитування та глибинні інтерв'ю. Такий вибір був зроблений з огляду на те, щоб отримати можливість як описати існуючі думки населення України стосовно репрезентації псевдоекспертів та ставлення до експертів у медіа, так і ґрунтовніше розкрити дану тему, розкривши критерії визначення

псевдоекспертів та їхній вплив у медіа-середовищі. Враховуючи це, онлайн-опитування є доцільним для виявлення загальних тенденцій у сприйнятті псевдоекспертів та їх репрезентації у медіа, а глибинні інтерв'ю – для детального розкриття індивідуальних думок та розуміння критеріїв експертності та вражень від представлення експертної інформації у медіа.

Обґрунтування методів. У межах дослідження репрезентації соціального явища псевдоекспертизи у медіа онлайн-опитування та глибинні інтерв'ю є ефективними методами збору соціологічної інформації, які, у поєднанні, дають змогу краще розкрити дану тему. Власне, онлайн-опитування дає змогу залучити велику кількість респондентів різних груп населення та виявити існуючі суспільні думки щодо сприйняття псевдоекспертів у медіа. Також, даний метод збору даних забезпечує анонімність та сприяє отриманню більш правдивих та відвертих відповідей. Тоді як глибинні інтерв'ю сприятимуть уточненням в процесі аналізу з позиції підсилюючої аргументації від фахівців, які працюють в сфері комунікацій і суспільно-політичних досліджень.

Інтерпретація основних понять:

Експертиза – це володіння знаннями та здібностями.

Експерт - це компетентна особа, яка володіє знаннями та має досвід у певній галузі діяльності і, спираючись на це, надає мотивований висновок з тієї чи іншої проблеми (або дискусійного питання) [Біленький, 2006].

Псевдоексперт - це людина, яка у певних галузях подають себе за експертів, але фактично не мають відповідного для цього звання досвіду, знань, навичок та кваліфікації.

Медіа – це технічні засоби комунікації між людьми, які можуть використовуватись із метою передачі як міжособистісної інформації, так і масової (друковані засоби, телебачення, фото, аудіозаписи, відеозаписи, інтернет-ресурси тощо) [Єнін, 2021].

Медійний експерт – це особа, яка володіє знаннями у певній галузі і є запрошеною для коментування тих чи інших подій чи явищ, які пов'язані із галуззю її експертизи, у медіа (преса, телебачення, інтернет-ресурси тощо).

Псевдоекспертиза – це соціальне явище, яка виникає унаслідок представлення особами, які не мають достатньої кваліфікації та досвіду, себе у якості експертів та подання недостовірної інформації з метою впливу на суспільні настрої та громадську думку загалом.

Репрезентація псевдоекспертизи – це створення образу псевдоексперта через медійну присутність (наприклад, надання коментарів, інтерв'ю, публікацію статей у межах їхньої експертизи).

Операціоналізація:

<p>Експертиза</p>	<p>Напишіть, будь ласка, три слова, які асоціюються у Вас з поняттям «експерт» та «експертність».</p> <hr/> <p>На що саме, з перерахованого нижче, Ви найбільше звертаєте увагу під час отримання експертної інформації?</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Подання інформації (чіткість, структурованість, зрозумілість) ● Зовнішність експерта ● Досвід експерта ● Кваліфікація експерта ● Аргументи експерта, фактаж ● Джерела інформації, на які посилається експерт ● Інше (вкажіть) <p>Як Ви особисто для себе визначаєте експертизу?</p> <p>Коли говорять про визначення експертизи, то узагальнюють ту чи іншу галузь знань або науки. Наприклад, коли йдеться про психологію чи соціологію, то в цих науках присутні різноманітні концепції, методології чи дослідницькі техніки. Чи можлива, на Вашу думку, експертність по науковій галузі в цілому? Чи, все ж таки, варто чітко визначати експертизу в конкретній ніші знань? Чи має це озвучувати сам експерт?</p>
<p>Експерт</p>	<p>Скажіть, будь ласка, на Вашу думку, яку людину чи фахівця можна назвати екпертом?</p> <p>Чи достатньо наявності лише теоретичних знань у експерта? Чи обов'язковим є практичний досвід у тій чи іншій сфері знань? передусім у тій, в якій людина визначає себе екпертом?</p> <p>Якими, на Вашу думку, є характеристики чи критерії компетентної людини, за якими її можна було б назвати екпертом у певній галузі/сфері?</p> <p>Скажіть, будь ласка, чи відомі Вам такі медіа-експерти?</p>

В чому, на Вашу думку, полягає роль експерта, коли він коментує певні явища чи речі у медіа на широку аудиторію? Якою при цьому є відповідальність експерта?

	Не знаю таког о	Чув/чула, але не цікавлюсь ним	Знаю та періодично слухаю	Знаю та часто слухаю
Олег Жданов				
Роман Світан				
Олексій Гончаренко				
Дмитро Гордон				
Олексій Арестович				
Михайло Шейтельман				
Іван Яковина				
Раміз Юнус				
Тарас Березовець				
Роман Цимбалюк				
Віталій Портніков				
Ольга Пищуліна				
Катерина Маркевич				
Олексій Мельник				
Тарас Чмут				

Назвіть, будь ласка, людей, яких Ви вважаєте експертами, і чому вони є особисто для Вас експертами?

Як часто в повсякденному житті Ви звертаєтесь до порад та висновків експертів?

- Дуже часто
- Часто
- Рідко
- Зовсім не звертаюсь

Наскільки експертні думки впливають на Ваші власні переконання та зміну Ваших думок у певних питаннях?

- Дуже впливають
- Скоріше впливають
- Важко сказати
- Скоріше не впливають
- Зовсім не впливають

Як би Ви оцінили рівень довіри українців до експертів у сучасному суспільстві?

Оцініть по шкалі від 1 до 5, де 1 - це найнижча довіра, а 5 - найвища?

1-----2-----3-----4-----5

	<p>Як часто Ви перевіряєте інформацію, яку чуєте від експертів?</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Завжди ● Часто ● Іноколи ● Ніколи <p>Якщо Ви перевіряєте інформацію, яку Ви чуєте від експертів, скажіть, будь ласка, як саме Ви це робите?</p> <hr/> <p>Чи вважаєте ви, що має існувати стандарт/інструментарій для визначення кваліфікації та експертності особи в певній галузі?</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Так ● Ні ● Важко сказати
Псевдоексперт	<p>Назвіть, будь ласка, тих експертів, яких Ви бачите у інформаційному просторі, але Ви не вважаєте їх експертами?</p> <hr/> <p>В чому, на Вашу думку полягає суть явища псевдоекспертизи? В яких сферах чи тематиці вона особливо представлена? Чому? Чому вона поширена в світі (не тільки в Україні)?</p> <p>На Вашу думку, за якими ознаками можна визначити чи принаймні запідозрити в людині псевдоексперта?</p>
Медіа	<p>Які джерела інформації Ви найчастіше використовуєте для отримання експертної інформації?</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Телебачення ● Радіо ● Соціальні мережі ● Інтернет-сайти ● Книги ● Наукові публікації ● Газети / популярні журнали ● Подкасти та відеоінтерв'ю з експертами ● Енциклопедії, довідкові джерела ● Блоги ● Фахові знайомі ● Інше (вкажіть) <p>Якими, на Вашу думку, ресурсами/каналами поширення інформації найчастіше користуються псевдоексперти для поширення власних думок?</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Телебачення ● Радіо ● Соціальні мережі ● Інтернет-сайти ● Книги / наукові статті

	<ul style="list-style-type: none"> ● Газети / журнали ● Подкасти ● Інтерв'ю ● Інше (вкажіть) <p>В чому, на Вашу думку, полягає роль експерта, коли він коментує певні явища чи речі у медіа на широку аудиторію? Якою при цьому є відповідальність експерта?</p> <p>Як Ви вважаєте, чи припустиме нехтування медіями того, що «експерт» свідомо може подавати викривлену або невірну інформацію, чи приховувати свою некомпетентність заради популяризації обговорюваної теми?</p>
<p>Медійний експерт</p>	<p>Оцініть, будь ласка, від 1 до 5, де 1 – зовсім не погоджуюсь, а 5 - повністю погоджуюсь, наскільки Ви погоджуєтесь із наступними твердженнями?</p> <p>Медійний експерт повинен піклуватись про свій публічний імідж та не показувати свою необізнаність у питаннях</p> <p style="text-align: center;">1-----2-----3-----4-----5</p> <p>Медійний експерт повинен транслювати власну позицію, не схиляючись до домінуючих у суспільстві думок</p> <p style="text-align: center;">1-----2-----3-----4-----5</p> <p>Медійний експерт має бути фахівцем з широкого кола питань</p> <p style="text-align: center;">1-----2-----3-----4-----5</p> <p>Медійний експерт повинен коментувати лише ту сферу, в якій він є спеціалістом</p> <p style="text-align: center;">1-----2-----3-----4-----5</p>
<p>Псевдоекспертиза</p>	<p>Наскільки важливим Ви вважаєте вміння розрізняти справжніх експертів від самозванців або псевдоекспертів?</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Дуже важливо ● Скоріше важливо ● Важко сказати ● Скоріше не важливо ● Не важливо <p>Оцініть, будь ласка, наскільки Ви впевнені у тому, що здатні розрізняти справжніх експертів від псевдоекспертів?</p> <p><i>де: 1 – зовсім не впевнений у вмінні, 5 – абсолютно впевнений у вмінні</i></p> <p style="text-align: center;">1-----2-----3-----4-----5</p> <p>Говорячи про псевдоекспертизу, які на Вашу думку існують ризики її існування? Хто має передусім боротися з псевдоекспертизою? Чи має існувати якийсь стандарт чи методика для визначення компетентності та експертності фахівців в певній галузі?</p>

<p>Репрезентація псевдоекспертизи</p>	<p>На Вашу думку, яке покарання мають нести люди, які видають себе за експертів, але не є такими насправді?</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Репутаційні збитки (втрата довіри людей) ● Законодавча відповідальність ● Вилучення із професійної спільноти ● Фінансові збитки ● Інше (вказіть) <p>На вашу думку, чи існує в українському суспільстві інститут репутації експертів? Наскільки легко отримати славу експерта? Чи відомі Вам випадки, коли фахові експерти припускалися помилок або надавали неправильну оцінку ситуації чи певних речей, але згодом приносили вибачення аудиторії?</p>
--	--

3.2 Аналіз отриманих результатів

Онлайн-опитування було проведене за допомогою системи опитувань AllCounted. В опитуванні взяли участь 116 респондентів віком від 18 до 74 років. Також були проведені глибинних інтерв'ю з експертами, діяльність яких пов'язана із масовими комунікаціями, політичними комунікаціями, аналітикою та соціологією. Для відбору учасників для глибинних інтерв'ю був застосований метод вибірки «снігової кулі», який передбачає використання рекомендацій перших учасників для розширення розміру вибірки. Таким чином були відібрані 5 учасників для проведення глибинних інтерв'ю. Перелік учасників:

- Фахівець 1 – політолог, доктор філософії з галузі соціальних та поведінкових наук;
- Фахівець 2 – політичний аналітик, засновник дослідницької компанії;
- Фахівець 3 – викладачка ЗВО, доктор соціологічних наук;
- Фахівець 4 – помічник-консультант народного депутата по зв'язках із медіа;
- Фахівець 5 – викладач ЗВО, доктор філософії з соціології.

Кодування глибинних інтерв'ю було здійснене за допомогою програми MAXQDA. Коди виділялись для спрощення аналізу транскриптів та виділення тих частин, які безпосередньо відповідають за певну тематику чи аспект предмета дослідження.

Рисунок 1. Скріншот кодів у програмі MAXQDA

Code	Count
Codes	141
Визначення поняття експерт	6
Критерії "експерта"	5
Визнання аудиторією	6
Раціональність у висловах, обґрунтованість прогнозів	2
Авторитетність	4
Наявність наукових досягнень	3
Наявність практичного/професійного досвіду	9
Наявність знань	7
Суть псевдоекспертизи	14
Боротьба з псевдоекспертизою	1
Сфери поширення псевдоекспертизи	9
Визначення поняття експертиза	5
Експертиза як спосіб оцінки дійсності	2
Не можна бути експертом по цілій галузі	5
Можна бути експертом по цілій галузі	1
Експертиза як емпіричні результати роботи	2
Експертиза як наявність знань	2
Відповідальність експертів перед суспільством	20
Юридичний вимір відповідальності	4
Вплив експертів у медіа-середовищі	6
Ризики існування псевдоекспертизи	6
Чи має існувати стандарт для визначення експертів	5
Відповідальність медіа за присутність псевдоекспертів	17

На початку опитування респондентам був наданий перелік медійних осіб, які мають статус «медіа-експертів» та мають змогу коментувати сучасні події в країні та світі на різних медіа-ресурсах (наприклад телебачення, YouTube тощо) на широку аудиторію.

Таблиця 1. Обізнаність щодо переліку медіа-експертів

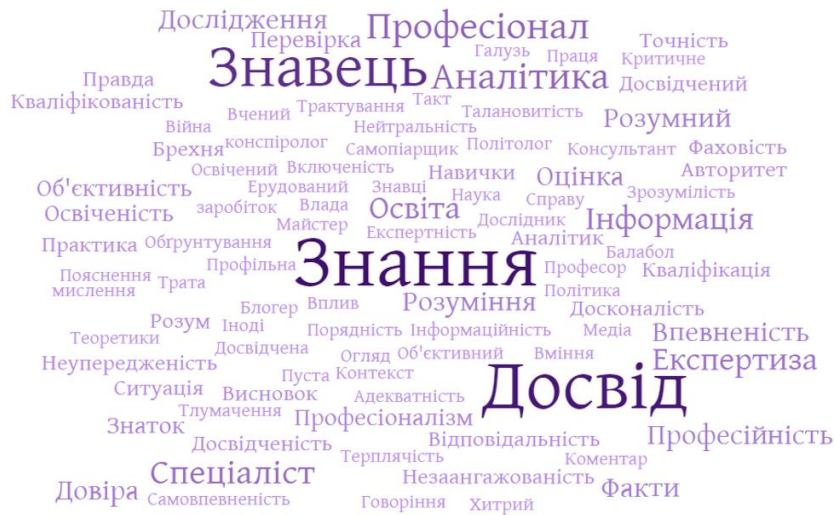
	Не знаю / не цікавлюсь, %, n=116	Знаю та періодично / часто слухаю, %, n=116
Олег Жданов	76	24
Роман Світан	81	19
Олексій Гончаренко	77	23
Дмитро Гордон	70	30

Олексій Арестович	88	12
Михайло Шейтельман	91	9
Іван Яковина	83	17
Раміз Юнус	92	8
Тарас Березовець	78	22
Роман Цимбалюк	77	23
Віталій Портников	77	23
Ольга Пищуліна	98	2
Катерина Маркевич	95	5
Олексій Мельник	98	2
Тарас Чмут	79	21

Отримані результати свідчать, що найбільше знають та періодично/часто слухають таких особистостей з переліку як Дмитро Гордон, Олег Жданов, Олексій Гончаренко, Тарас Березовець, Роман Цимбалюк, Віталій Портников, Тарас Чмут та Роман Світан.

Вказуючи самостійно певних експертів та пояснюючи, чому респонденти вважають їх експертами, респонденти неодноразово зазначали про важливість теоретичних та практичних знань, професійного досвіду людини та наявність вміння аналізувати актуальні події. Відповідаючи на питання, в якому необхідно було навести асоціації зі поняттями експерт та експертність, респонденти наводили по три слова-асоціації. Результати були виведені у хмару слів:

Рисунок 2. Хмара слів-асоціацій з поняттями «експерт» та «експертність»

Запитання: Напишіть, будь ласка, три слова, які асоціюються у Вас з поняттям «експерт» та «експертність»

Хмара слів дає нам можливість побачити, що найчастіше респонденти відмічали те що експерт це людина, яка має знання, досвід, є кваліфікованим спеціалістом, професіоналом у своїй сфері та відзначається поданням об'єктивного, неупередженого знання та аналітикою подій. Набагато рідше звучали характеристики із негативною конотацією, наприклад, «балабол», «хитрий», «брехня», «конспіролог», з чого можна дійти висновку про переважно позитивне сприйняття понять «експерт» та «експертність».

В ході глибинних інтерв'ю респонденти надавали різні визначення «експертизі». Таку неоднозначність визначень можна було помітити і в науковій літературі. Отже, респонденти визначали експертизу і як спосіб пізнання дійсності, і як наявний багаж знань та вмінь експерта, і як емпіричні результати роботи. Більшість опитаних зазначили, що експертом можна були лише у конкретному тематичному напрямі і неможливо бути експертом по цілій галузі, лише один учасник відмітив те, що у випадку, коли експерт представляє себе фахівцем із декількох галузей, це можливо, але це обов'язково мають бути тільки суміжні галузі. Наведемо декілька цитат:

«Експертиза - це якісь висновки експериментального емпіричного дослідження» (Фахівець 4)

«Експертиза - це спосіб оцінки дійсності минулого чи майбутнього, яка обґрунтована певними висновками, даними, а також яка обов'язково

спирається на якісь паралельні висновки і рекомендації, тобто роботу однієї людини неможливо назвати експертизою, якщо це не йдеться про оцінку, наприклад, конкретної програми, проекту або експертизи діяльності конкретного навчального закладу. Якщо говорити в узагальненому вигляді про те, що таке експертиза, то, мабуть, це погляд в один бік різних фахівців» (Фахівець 3)

«[експертиза] це певний комплекс заходів, спрямованих на підтвердження або спростування того чи іншого факту» (Фахівець 1)

«Експертиза це наявність певних знань і особливих знань і практики в недоступних сферах, скажімо, для певних категорій людей» (Фахівець 5)

«Якщо говорити про галузеву експертність, то я вважаю, що людина може бути фахівцем більш ніж в одній галузі, але це мають бути або суміжні галузі, наприклад, психологія/соціологія, або культурологія/мистецтво» (Фахівець 3)

В ході глибинних інтерв'ю, були виділені характеристики експерта, серед яких відзначались наступні: поєднання теоретичних та практичних знань, постійний розвиток у своїй сфері, наявність наукових досягнень (наприклад документів про закінчену освіту, публікацій), пояснення та донесення правдивої інформації, актуальність того знання, яке подає експерт. Також, для експерта характерним є виконання функції зняття соціальної напруги в суспільстві, присутнє внутрішнє усвідомлення можливих репутаційних втрат, доброчесність, рівень репутації у своїй галузі та наявна довіра аудиторії. На противагу цьому, критерії, за якими експерта можна запідозрити у псевдоекспертизі, виділяли наступні:

- сенсаційні заяви;
- безапеляційність тверджень;
- широке коло питань, які коментує експерт;
- неусвідомлення репутаційних ризиків;
- повторюваність тверджень, думки;

- неможливість оцінити ситуацію з різних точок зору;
- відсутність необхідної освіти / релевантного досвіду роботи;
- робота у медіа з сумнівною репутацією.

В ході глибинних інтерв'ю були зазначені сфери, в яких найбільше поширена псевдоекспертиза, на думку учасників інтерв'ю, серед них виділяли політику, сфери гуманітарних наук загалом, корпоративну діяльність великих брендів, а також сферу глобальних криз, таких як пандемії, стихійні лиха та епідемії. Політика звучала у кожному інтерв'ю як приклад сфери, в якій псевдоекспертиза є дуже поширеною, зокрема один із респондентів говорив про поширеність псевдоекспертизи у цій сфері, незалежно від політичного режиму країни, від тоталітаризму до демократії, однак у кожному з цих режимів вона виражається по-різному: *«Псевдоекспертиза це один з проявів демократії. Свобода слова ... ми можемо бачити псевдоекспертизу і в тоталітарних країнах. Просто джерелом псевдоекспертизи виступають вищі щаблі державної влади, які транслюють певні думки і в науковій сфері, і в політичній. Це такий засіб контролю ... псевдоекспертиза виконує різні функції від серйозних, як повністю контроль населення, транслювання політики партії до, коли ми говоримо про більш демократичні країни, це просто як вияв демократії, який теоретично не має нікому заважати»* (Фахівець 4). Окрім цього, було відмічено те, чому псевдоекспертиза, на думку учасників інтерв'ю, є більш поширеною у гуманітарних науках, на відміну від точних наук, це пов'язувалось із тим, що псевдоекспертиза виникає там, де немає чітких критеріїв оцінки знання, де *«частина знання є творчою, а не фактуальною»* (Фахівець 5). Окрім цього, ті сфери, які потенційно можуть викликати страх та занепокоєння у аудиторії, наприклад, епідеміологічна ситуація, медична сфера, також мають значну присутність псевдоекспертів, на думку респондентів.

Говорячи про суть псевдоекспертизи, респонденти глибинок зазначали те, що з псевдоекспертизою важко боротись в контексті суспільства, та наводили декілька визначень даного поняття. На їхню думку, псевдоекспертиза становить

собою спотворення уявлення людини про себе і власний досвід, яке не дає людині можливості реально оцінити власний рівень професіоналізму; технологію формування суспільного дискурсу; порушення професійних чи етичних стандартів у своїй діяльності. Декілька разів під час інтерв'ю звучали думки про те, що діяльність псевдоекспертів часто є замовною, проплаченою зацікавленими особами, і є шляхом отримання грошей, на відміну від діяльності експертів, яка сфокусована на знятті соціальної напруги у суспільстві та роз'ясненні певних процесів чи явищ. Зокрема була висловлена думка про те, що псевдоексперти можуть виступати у якості «голови, яка говорить», тобто не переслідувати комерційних цілей та не мати на меті маніпулювання громадською думкою, а виконувати функцію представлення результатів професійних напрацювань справжніх експертів, які у свою чергу можуть не мати необхідних ораторських здібностей чи мати фізіологічні вади або будь-які складнощі із публічним представленням своєї експертизи.

Деструктивність псевдоекспертів може проявлятися у значному впливі на суспільство, особливо в часи війни та нестійкості соціального простору: *«...політичні псевдоексперти достатньо деструктивні, тому що, не маючи достатньої кількості знань, вони можуть транслювати викривлену інформацію про ситуацію на фронтах, скажімо так, або у нашому військовому керівництві. І цим спричиняти якісь розколи в суспільстві, або поширювати паніку, навпаки, відводити від дійсно важливих проблем погляд суспільства»* (Фахівець 4). Окрім цього, серед ризиків існування псевдоекспертів виділяли потенційну можливість роботи на замовлення ворога, різку поляризацію, атомізацію суспільства унаслідок їх діяльності, засудження невинних у скоєних злочинах (у сфері судової експертизи). Під час інтерв'ю було зазначено про необхідність розвитку інформаційної гігієни, підвищення рівня освіченості в Україні, що безумовно буде впливати на зменшення впливу псевдоекспертів на суспільство та, як наслідок, зменшення їх популярності у медіа.

Зазначаючи про відповідальність за поширення неправдивої інформації під час публічних виступів псевдоекспертів, усі учасники глибинних інтерв'ю

відмітили те, що в нашій країні немає юридичної, законодавчої відповідальності за такі дії, законодавство регулює лише підбурювання до етнічної, расової ворожнечі, але не маніпуляції та подачу спотворених фактів, тому в першу чергу відповідальність, яку несуть псевдоексперти, це моральна відповідальність, тобто внутрішня, це є питанням недоброчесності людини. Однак було відмічено також те, що в Україні досить добре працює «cancel culture» як феномен публічного осуду та критики у медіа людини, яка дозволяє собі некоректні або неправильні, на думку медіа-спільноти, висловлювання. *«У нас демократія. Кожен може представити всю інформацію в публічному полі як свою особисту думку, і якогось покарання за це не понести, хіба що суспільне. «Cancel culture» в Україні працює достатньо добре і достатньо сильно» (Фахівець 4).*

Натомість, за результатами масового опитування, найчастіше респонденти відмічали те, що мірою відповідальності, яку мають нести люди, які видають себе за експертів, але не є такими насправді, має бути вилучення із професійної спільноти (74%), на другому місці перебувають репутаційні збитки (втрата довіри людей) (72%), потім законодавча відповідальність (66%) та фінансові збитки (42%). Враховуючи результати глибинних інтерв'ю, в яких найчастіше зазначали про особисту, внутрішню відповідальність псевдоекспертів за свою діяльність та необхідність контролю їхньої діяльності з боку суспільства, але і дещо рідше зазначали про важливість законодавчої відповідальності, а також результати опитування, згідно з якими законодавча відповідальність не є першочерговою для покарання псевдоекспертів, третя гіпотеза «Псевдоексперти мають нести законодавчу відповідальність за публічно артикульовану експертизу» частково підтвердилась.

Графік 1. Покарання, яке мають нести люди, які видають себе за експертів
(%, n = 116)

Запитання: На Вашу думку, яке покарання мають нести люди, які видають себе за експертів, але не є такими насправді? (оберіть до трьох відповідей)

Говорячи про те, чи має існувати стандарт/інструментарій для визначення кваліфікації та експертності особи в певній галузі 69% опитаних відповіли «так», 5% - «ні», а ще 26% було важко визначити із своєю відповіддю. На противагу цьому, під час глибинних інтерв'ю, всі експерти зазначали про те, що такий стандарт/інструментарій має існувати:

«... будь-яка людина, яка виходить в інформаційне поле, має надавати певний перелік доказів, що вона дійсно заслужила на те, щоб представляти думку своєї наукової, наприклад, громади, перед суспільством» (Фахівець 4).

«Мені здається, що це була б гарна ініціатива, якби така методологія була розроблена, але ще раз хочу наголосити те, що це мають бути зрозумілі, відкриті і вимірювані критерії, які можна виключно однозначно оцінити» (Фахівець 3).

«Дуже бажано мати якийсь індекс або комплекс принаймні хоча б приблизно, я не кажу там в точних цифрах або що. Але якийсь індекс експертності дійсно має бути, тут у соціологів теж можна його запозичити під час відбору експертів для експертних інтерв'ю або методу експертних оцінок. Принаймні тоді можна хоча б приблизно оцінити картинку того, що відбувається в медіа і які люди там періодично виражають свою думку, і чи є вона точною. Тому дуже бажано робити такий інструмент. За якими конкретно критеріями? Тут вже треба думати далі. Зараз не готовий відповісти, що саме, але якась шкала, скажімо, по декільком критеріям від банальної впізнаваності і до думки інших експертів про цю людину з інших

галузей, але в якій пропорції теж це треба все зважувати, продумувати, але приблизно вектор такий» (Фахівець 5).

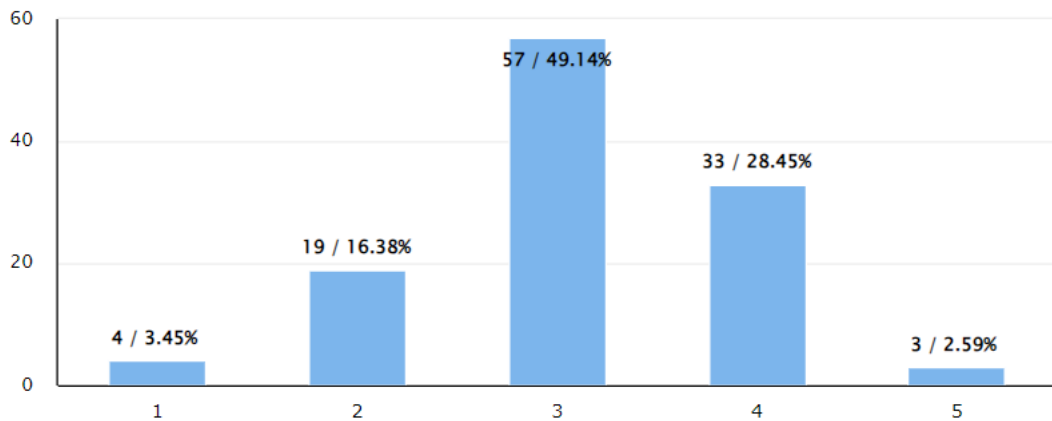
Окрім цього, одним з інтер'ююваних було зазначено про те, що це має бути не державний стандарт, а стандарт комплексу умінь, імplementований з раннього віку:

«... це точно не має бути якийсь державний стандарт, бо у вас з'явиться джерело корупції і таке інше. Це питання, бачте, власне культури регулюється. Це питання має закладатися в освіту. От те, що ми вивчали, як там у науковців перевірка фактів постійна і так далі, це от саме ці стандарти мають закладатися в освіту, причому зі школи. Те, що людина, яка збирається туди [медіа] йти, має володіти, окрім знань та вмінь, певним все таки моральним тлом. Тому що, якщо в неї немає такої якоїсь заточеної культури, її завжди можна буде купити, продати і так далі. Не зважаючи на її всю об'єктивність, вона завжди зможе перекрутити факти так, як комусь буде вигідно, а щось - приховати» (Фахівець 1).

Інший респондент під час глибинних інтерв'ю говорив про те, що такі стандарти вже існують та діють: *«Є стандарт. В науці це критерій Поппера, в медицині це протокол, в інженерії це технічний регламент, а в філософії це посилання на специфічну літературу, вони вже є» (Фахівець 2).*

Оцінюючи рівень довіри українців до експертів у сучасному суспільстві по шкалі від 1 до 5, де 1 - це найнижча довіра, а 5 – найвища довіра, середньою оцінкою респондентів є 3.1. При цьому про найнижчу/низьку довіру відмітили 20% респондентів, а про найвищу/високу довіру – 31%. Відповідно до цього, можемо говорити про уявлення респондентів про середній рівень довіри до експертів у суспільстві і спростування четвертої гіпотези «Рівень довіри медіа споживачів до експертів у сучасному суспільстві є високим».

Графік 2. Рівень довіри українців до експертів у сучасному суспільстві
(%, n = 116)

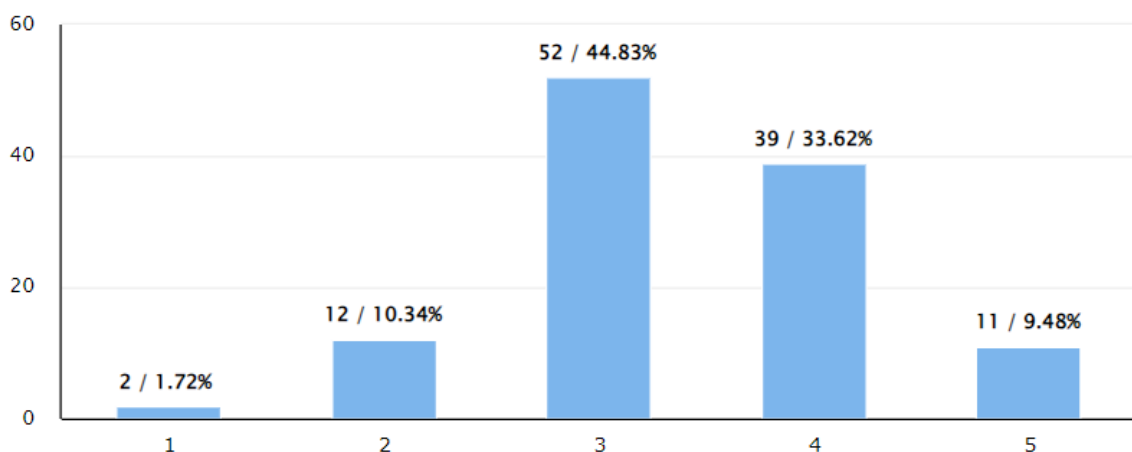

Запитання: Як би Ви оцінили рівень довіри українців до експертів у сучасному суспільстві?

Надаючи оцінку власній здатності розрізняти справжніх експертів від псевдоекспертів за шкалою від 1 до 5, де 1 – зовсім не впевнений у вмінні, 5 – абсолютно впевнений у вмінні, більшість людей відмітили середній рівень вміння – 3 (45%), відповідно до цього середня оцінка вміння розрізняти справжніх експертів від псевдоекспертів становить 3.4. Зовсім не впевнені/не впевнені у вмінні 12% респондентів, абсолютно впевнені/впевнені у вмінні 43%. Отже, більшість респондентів схиляються до того, що вони здатні відрізнити псевдоексперта від справжнього експерта. Порівнюючи із думками учасників глибинних інтерв'ю, можна відмітити те, що учасники говорили, що їм значно легше визначити псевдоексперта у сфері їхньої компетентності, однак є певні ознаки, за якими вони особисто можуть запідозрити в людині псевдоексперта.

Графік 3. Оцінка власного вміння розрізняти справжніх експертів від псевдоекспертів

(%, n = 116)

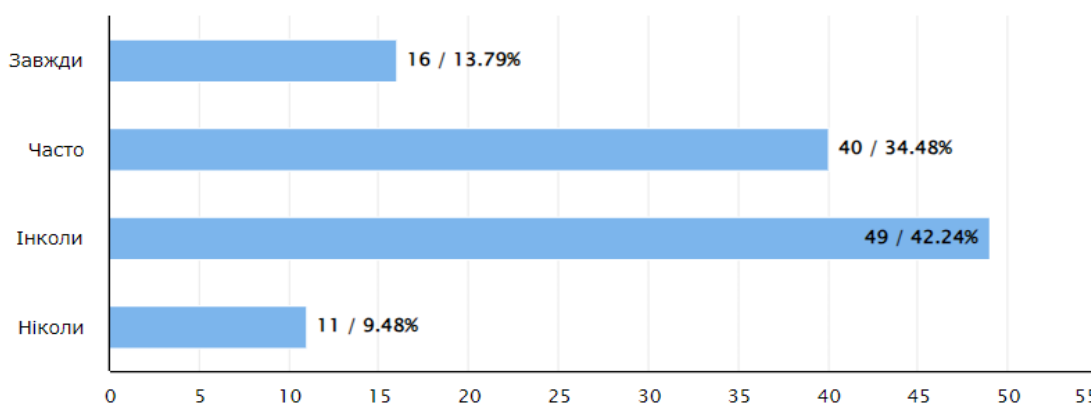

Запитання: Оцініть, будь ласка, наскільки Ви впевнені у тому, що здатні розрізняти справжніх експертів від псевдоекспертів? Якщо 1 – зовсім не впевнений у вмінні, 5 – абсолютно впевнений у вмінні

Говорячи про частоту перевірки інформації, яку респонденти чують від експертів, 42% відзначили про те, що інколи перевіряють інформацію, 35% - часто, 13% - завжди і 11% ніколи не перевіряють отриману від експертів інформацію.

Графік 4. Частота перевірки експертної інформації

(%, n = 116)

Запитання: Як часто Ви перевіряєте інформацію, яку чуєте від експертів?

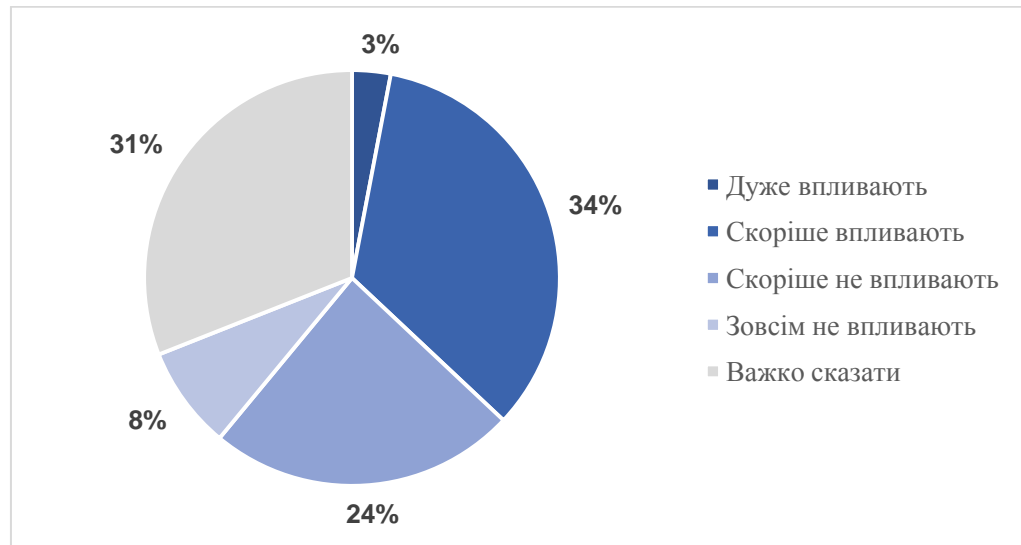
Описуючи те, як саме респонденти перевіряють отриману від експертів інформацію, вони відзначали про наступні шляхи перевірки:

- пошук джерел інформації, яку озвучував експерт;
- співставлення інформації з різних джерел / порівняння різних точок зору;
- перевірка кваліфікації, освіти, досвіду роботи експерта у відкритих джерелах;
- пошук офіційної інформації;
- уточнення у самих учасників подій;
- критичний аналіз, пошук наукових статей, відповідної літератури;
- пошук інформації на іноземних порталах;

- аналіз минулих прогнозів експерта.

За результатами опитування, 37% опитаних відзначають те, що експертні думки дуже/скоріше впливають на власні переконання та зміну думок у певних питаннях, а 32% переконанні в тому, що експертні думки скоріше не впливають/зовсім не впливають.

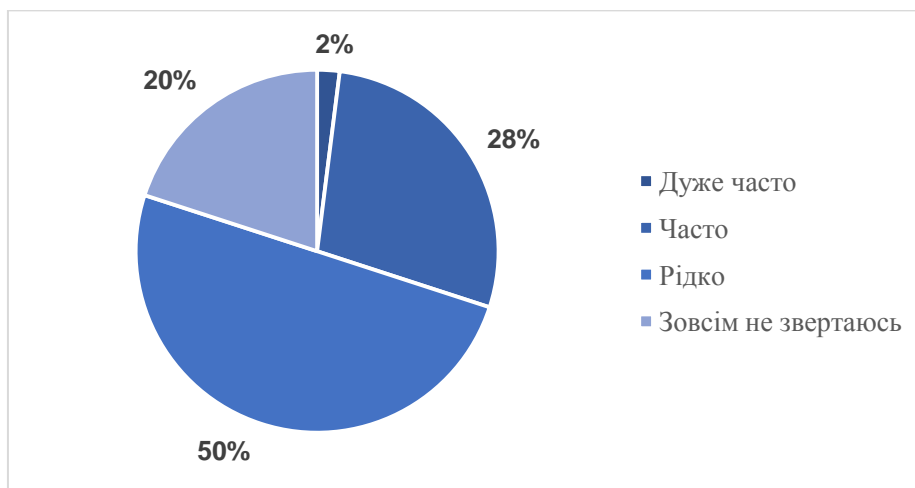
Діаграма 1. Вплив експертних думок на власні переконання та зміну думок
(%, n = 116)

Запитання: Наскільки експертні думки впливають на Ваші власні переконання та зміну Ваших думок у певних питаннях?

Половина респондентів (50%) відмітили, що вони рідко звертаються до порад та висновків експертів у повсякденному житті, натомість часто/дуже часто звертають до порад та висновків експертів 30%, а зовсім не звертаються 20%.

Діаграма 2. Вплив експертних думок на власні переконання та зміну думок
(%, n = 116)

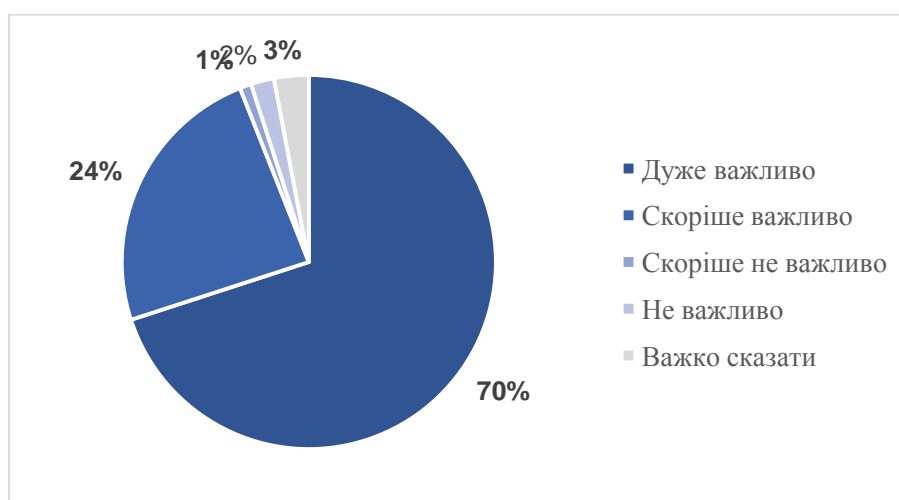

Запитання: Як часто в повсякденному житті Ви звертаєтесь до порад та висновків експертів?

Переважає більшість респондентів (94%) вважають, що дуже важливо/скоріше важливо вміти розрізнити справжніх експертів від самозванців або псевдоекспертів.

Діаграма 3. Важливість вміння розрізнити справжніх експертів від самозванців або псевдоекспертів

(%, n = 116)

Запитання: Як часто в повсякденному житті Ви звертаєтесь до порад та висновків експертів?

Під час визначення тих експертів, яких респонденти часто бачать у медійному просторі, але не вважають їх експертами, найчастіше згадували Олексія Арестовича (а саме 55 разів), також відмічали Дмитра Гордона (21 раз), Олега Жданова (12 разів), Олексія Гончаренка (8 разів), Івана Яковину (2 рази), Віталія Портнікова (4 рази), Романа Світана (4 рази), Михайла Подоляка (2

рази), Сергія Притулу (2 рази), Дмитра Карпачова (2 рази), по одній згадці отримали Сергій Іванов, Володимир Петров, Михайло Шейтельман, Тарас Березовець, Тарас Чмут, Андрій Піонтковський, Олександр Авраменко, Спартак Субота, Мосійчук, Роман Цимбалюк, Олександр Коваленко, Наталія Гуменюк, Олексій Данілов, Сергій Лешенко, Андрій Луганський.

Рисунок 3. Хмара слів-прізвищ тих публічних експертів, яких респонденти не вважають експертами

Запитання: Назвіть, будь ласка, тих експертів, яких Ви бачите у інформаційному просторі, але Ви не вважаєте їх експертами.

На противагу цьому, під час визначення експертів респонденти відмітили наступних особистостей: Роман Світан (18 разів), Тарас Чмут (12 разів), Віталій Портников (10 разів), Сергій Стерненко (8 разів), Тарас Березовець (4 рази), Олег Жданов (4 рази), Дмитро Гордон (4 рази), Валерій Залужний (3 рази), Олександр Авраменко (3 рази), Сергій Притула (2 рази), Євген Дикий (2 рази), Ярема Дух (2 рази), Кирило Буданов (2 рази), Олексій Гончаренко (2 рази), Роман Цимбалюк (2 рази), Олексій Арестович (2 рази), Михайло Шейтельман (2 рази), Дмитро Співак (2 рази), Юрій Швець (2 рази), Раміз Юнус (2 рази), Іван Яковина (2 рази), Олег Лук'янчиков, Микола Давидюк, Олексій Мустафін, Ольга Бабич, Роман Коваль, Юрій Бутусов, Олександр Алфьоров, Михайло Подоляк, Петро Черник, Ольга Білоконь, Фекрет Шабанов, Микола Белесков, Костянтин Бондаренко, Ілон Маск, Ігор Лачен, Євген Янович, Павло

Петриченко, Наталі Радкевич, Артем Артюхов, Ірина Фаріон, Анна Бондаренко. Респонденти, під час пояснення, чому вони виділили тих чи інших особистостей як експертів, найчастіше наводили аргументи стосовно значного професійного досвіду, високого рівня компетентності, об'єктивності у своїх висловлюваннях, обов'язкової перевірки експертом інформації, яку він висвітлює, оперування фактами, а також підтвердження попередніх прогнозів експерта.

На відміну від результатів опитування про публічних експертів, яких респонденти не вважають експертами, список експертів, на думку респондентів, є більш варіативним, включає в себе більше персоналій, але водночас з цим містить деякі співпадіння із не-експертами. Відповідно до цього, можна дійти висновку що різні люди сприймають одним і тих же експертів по-різному, деякі вважають із псевдоекспертами, а деякі – експертами.

Рисунок 4. Хмара слів-прізвищ експертів

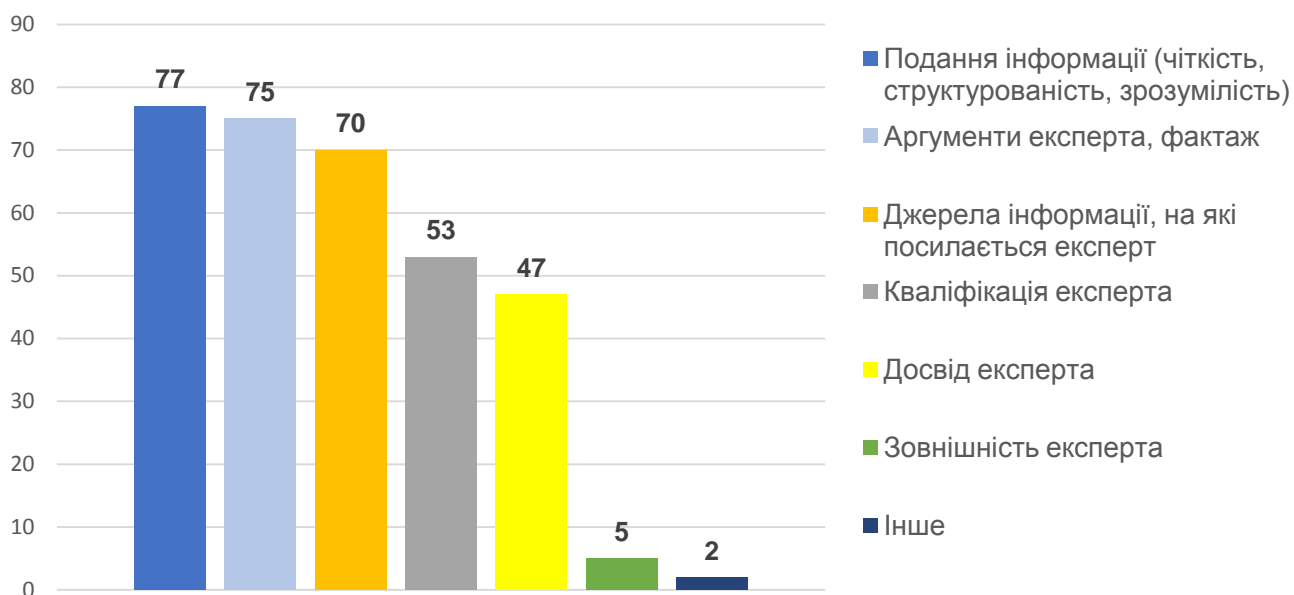

Запитання: Назвіть, будь ласка, людей, яких Ви вважаєте експертами, і чому вони є особисто для Вас експертами?

Під час отримання експертної інформації, респонденти найчастіше звертають увагу на її подання (чіткість, структурованість, зрозумілість) (77%), аргументи експерта, фактаж (75%) та джерела інформації, на які посилається

експерт (70%). Далі йдуть ті елементи, як можуть потребувати додаткового уточнення та перевірки, а саме кваліфікація експерта (53%) та його досвід (47%), найменше уваги респонденти звертають на зовнішність експерта (5%).

Графік 5. Елементи привернення уваги під час отримання експертної інформації
(%, n = 116)

Запитання: На що саме, з перерахованого нижче, Ви найбільше звертаєте увагу під час отримання експертної інформації? (оберіть до трьох відповідей)

Отже, враховуючи той факт, що більшість респондентів відмітили, що, під час отримання експертної інформації, вони найбільше звертають увагу на подання інформації (чіткість, структурованість, зрозумілість), друга гіпотеза «Найбільша увага під час отримання експертної інформації звертається на манеру подання інформації» підтвердилась.

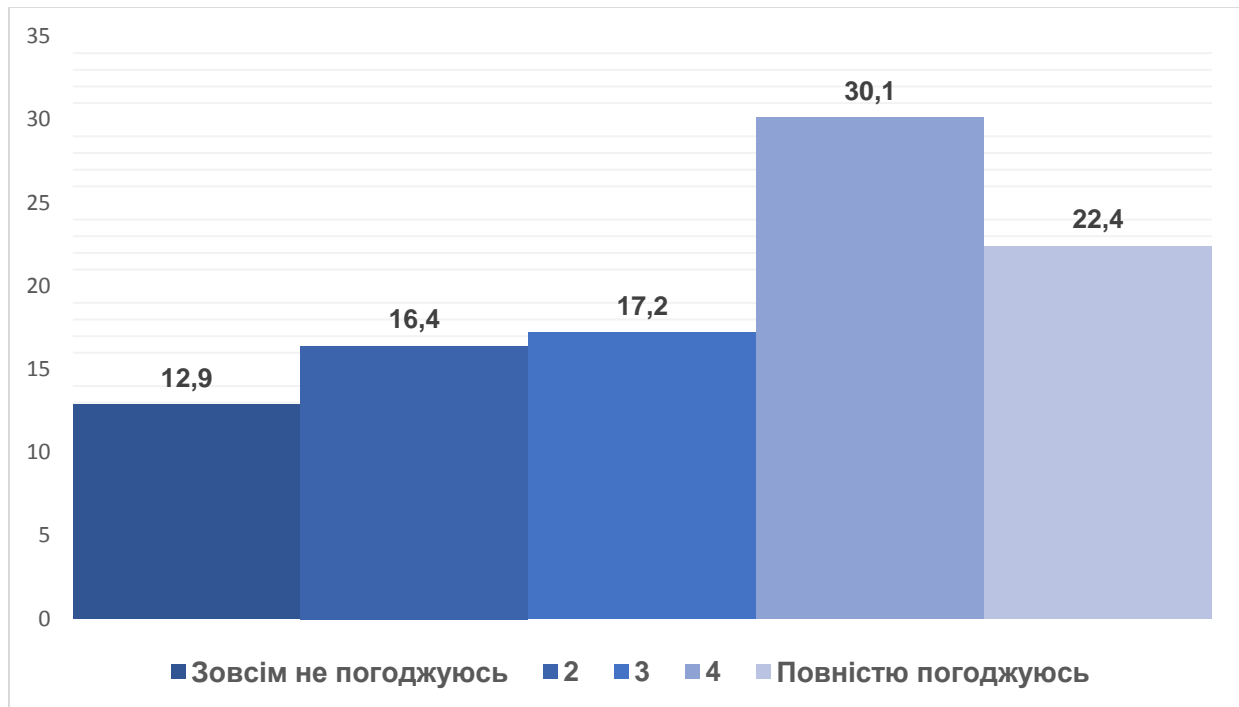
Відзначаючи те, чи повинен медійний експерт піклуватись про свій публічний імідж та не показувати свою необізнаність у деяких питаннях, 55.5% респондентів відповіли що вони скоріше погоджуються/повністю погоджуються із даним твердженням, натомість 29.3% відповіли що вони скоріше не погоджуються/зовсім не погоджуються із цим. Порівнюючи з цими даними, під час глибинних інтерв'ю була присутня протилежна думка до більшості опитаних стосовно того, що «експерт, повинен бути завжди на хвилі. І якщо ти відчуваєш, що ти не впевнений, то, мені здається, професійний

експерт не буде соромитись того, що він щось не знає. Він запитає, перепитає, щоб зберегти свою репутацію» (Фахівець 3).

Графік 6. Ступінь згоди з тим, що медійний експерт повинен піклуватись про свій публічний імідж та не показувати свою необізнаність у деяких

питаннях

(%, n = 116)

Запитання: Оцініть, будь ласка, від 1 до 5, де 1 – зовсім не погоджуюсь, а 5 - повністю погоджуюсь, наскільки Ви погоджуєтесь із тим, що медійний експерт повинен піклуватись про свій публічний імідж та не показувати свою необізнаність у деяких питаннях?

Окрім цього, під час глибинних інтерв'ю було висвітлене питання відповідальності медіа та відповідальності самих псевдоекспертів за свою діяльність. Думки дещо розділились. Медіа позиціонувалось як таке, що має свою інформаційну політику, піклується про рейтинги та перегляди, а також має представити всі точки зору, окрім таких, що містять прямі образи та заклики до здійснення неправомірної діяльності. Також, журналістів учасники інтерв'ю описували як нефахових людей, які насправді не можуть точно визначити рівень знань експерта. У цьому аспекті неодноразово звучали тези про те, що в нашій країні немає незалежних медіа і значна частина з них

залишаються з певною політичною афіліацією, що також впливає на вибір тих чи інших експертів.

Опитані зауважували:

«... явище псевдоекспертизи, на жаль, є досить розповсюдженим в українському медіапросторі саме через відсутність незалежних медіа і через те, що частина журналістів, які працюють на підконтрольних телеканалах, на підконтрольних інтернет порталах, різноманітних, вони мають виконувати ті завдання, які перед ними ставляться і тим самим запрошувати тих людей, які допоможуть їм виконувати ці завдання» (Фахівець 3)

«... в публічних медіа, чесно кажучи, я не знаю, як з цим боротися. І я не знаю, чи треба. Якщо хтось хоче доводити, що земля пласка і його запрошують на канал, окей, хай вийде, хай скаже. Там треба просто представленість всього, будь якої думки, кожен має право щось сказати. За виключенням, мабуть, прямої шкоди, прямих образ, прямих закликів» (Фахівець 2)

«... у медіа є якась своя інформаційна політика. Власне, в них є редакційний колектив, в них є своє розуміння прекрасного, яке, до речі, не обов'язково диктується власником» (Фахівець 2)

«Насправді журналіст - це людина нефахова. Сьогодні пише про котиків, завтра пише про погоду, післязавтра пише про політику. Ну звичайно, вони якось намагаються бути в темі хоч якось, але в цілому журналіст не зобов'язаний бути глибоко в темі. І коли журналіст запрошує експерта, він не може це оцінити» (Фахівець 2)

Однак, на відміну від такого ставлення, учасники інтерв'ю висловлювали також думки про те, що медіа має брати на себе відповідальність та перевіряти тих експертів, які дають свої коментарі медіа:

«... повинна, по перше, бути певна медіакультура і відповідальність журналістів за власну професійну діяльність, яка б не дозволяла їм, розуміючи, з ким ти маєш справу, використати його для хайпу» (Фахівець 3)

«Звісно, в медіа пишуть про те, що там думка редакції може не співпадати з думкою експерта абощо. Але якщо це, скажімо, загальнонаціональне телебачення або якась значуща медіа, то не завжди просто ця титровка там, де ми не відповідаємо за думку експерта, вона може рятувати ситуацію. Навпаки, дуже гарно з точки зору медіа бути тут проактивними і певний фактаж перевіряти, або принаймні намагатися перевіряти, бо це потім може завершуватися певними публічними скандалами. Я думаю, таке ми теж вже бачили» (Фахівець 5)

Враховуючи те, що юридичної відповідальності за свою діяльність псевдоексперти у нашій країні поки що не несуть, більшість учасників глибинних інтерв'ю зазначали про те, що насамперед суспільство має контролювати експертів та перевіряти ту інформацію, яку вони подають, а самі експерти мають усвідомлювати, що вони, за допомогою своїх знань та досвіду, доповнюють та формують картину світу споживача інформації і мають можливість впливати на розвиток подій та ситуацію у суспільстві.

Наприклад, звучали думки:

«Якщо експерт виявився, скажімо, не найвищої якості, то відповідальність має ділитися пів-напів, половина на експерта, який не заперечив, що він не експерт і на суспільство, яке не перевіривши інформацію, не відфільтрувавши інформацію, не використовуючи інформаційну гігієну, повелося» (Фахівець 4)

«... перед людиною, яка стає публічною, яка входить в медіа, на ній лежить величезна відповідальність за те, чи її експертиза не зробить гірше певним верствам населення або суспільству в цілому» (Фахівець 4)

«... єдиним інститутом репутації в Україні є власне суспільство. І поки наше суспільство не навчиться правильно обирати собі експертів, ми будемо страждати від таких спартаків субот ... тільки суспільство ставить, виносить вирок і обирає, якому медіа вірити, якому експерту вірити. Тому вище за суспільство в цьому питанні у нас нічого немає. І нам треба якась

інституція насправді, яку ми самі маємо вибудувати. Може, навіть на державному рівні якась ініціатива про, не скажу про статус експерта, це звучить трошки дивно, але про роботу з медіа, і щоб вони теж мали покарання за те, що вони запрошують, наприклад, до себе на передачі людей, які, скажемо дипломатично, викликають питання» (Фахівець 4)

«... найстрашніше це внутрішній осуд. Не публічний, Тому що публічність це, скажімо так, безлика така, безлике поняття. Тому що ну немає особистих знайомств. А коли свої люди, колеги по цеху тебе зневажають...» (Фахівець 1)

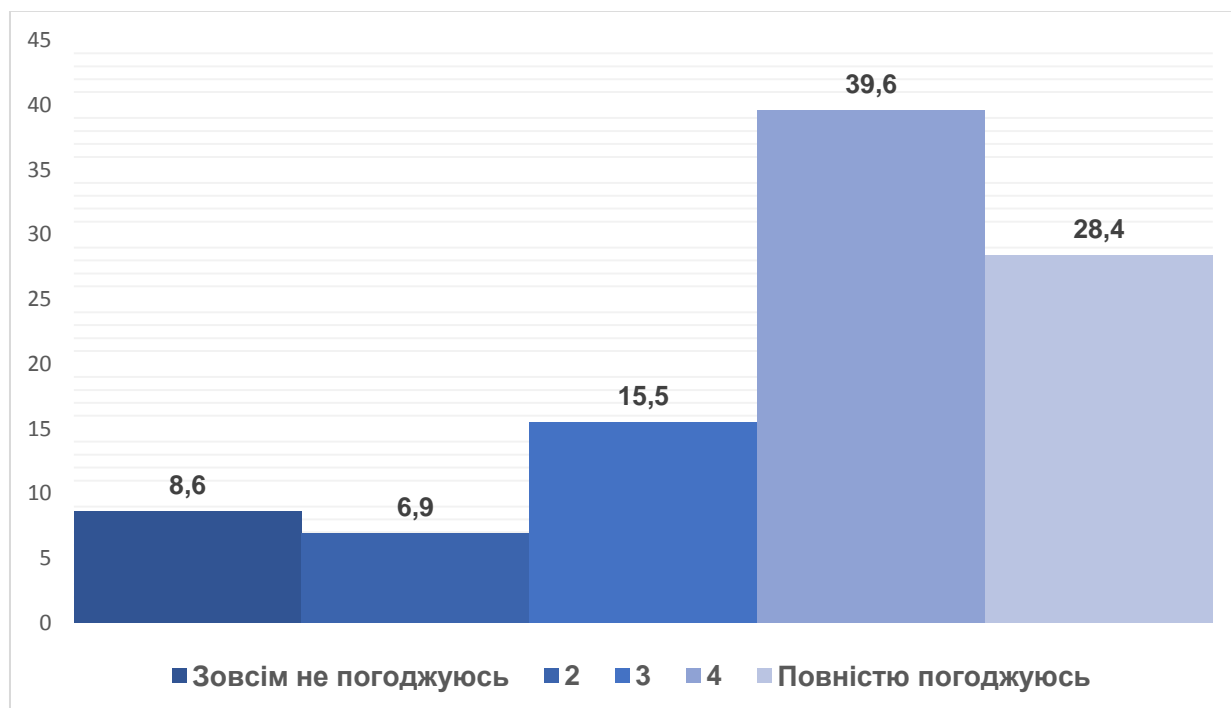
«Якщо говорити про відповідальність за поширення неправдивої інформації, у нас є прописана відповідальність там за наклей, відповідальність за шкоду репутації, яку досить складно довести. Це можна довести лише в суді. В нас є Закон, який називається «Про засоби масової інформації». У нас є Закон «Про інформацію» і багато різних законів, які регламентують саме процес створення і подання інформації. Але, на жаль, ці закони, як і більшість наших, вони не є вичерпними щодо відповідальності, яку людина може нести. А наш такий менталітет, що якщо не заборонено, значить дозволено. Тому тут скоріше внутрішня мотивація має бути у людини щодо її участі в комунікаційних процесах» (Фахівець 3)

«... на жаль, відповідальності за свої вчинки мало хто відчуває. Більше у нас чомусь в суспільстві відповідальності за якісь такі промахи мають просто публічні люди, які не відомі як якісь експерти з якоїсь теми, просто якісь блогери, публічні особи, а люди зі сфери, наприклад, якоїсь більш прикладної науки, то такі «ну нічого, поговорили і забули»» (Фахівець 4)

Говорячи про те, чи повинен медійний експерт транслювати власну позицію, не схилиючись до домінуючих у суспільстві думок, 68% респондентів відповіли що вони скоріше погоджуються/повністю погоджуються із даним твердженням, натомість 15.5% відповіли що вони скоріше не погоджуються/зовсім не погоджуються із цим. Отже, можна побачити, що думка респондентів схиляється до того, що експерт не має піддаватись впливу

домінуючих думок у суспільстві і має бути здатним незалежно формувати свою позицію стосовно тих питань та речей, які він коментує у медіа.

Графік 7. Ступінь згоди з тим, що медійний експерт повинен транслювати власну позицію, не схиляючись до домінуючих у суспільстві думок
(%, n = 116)

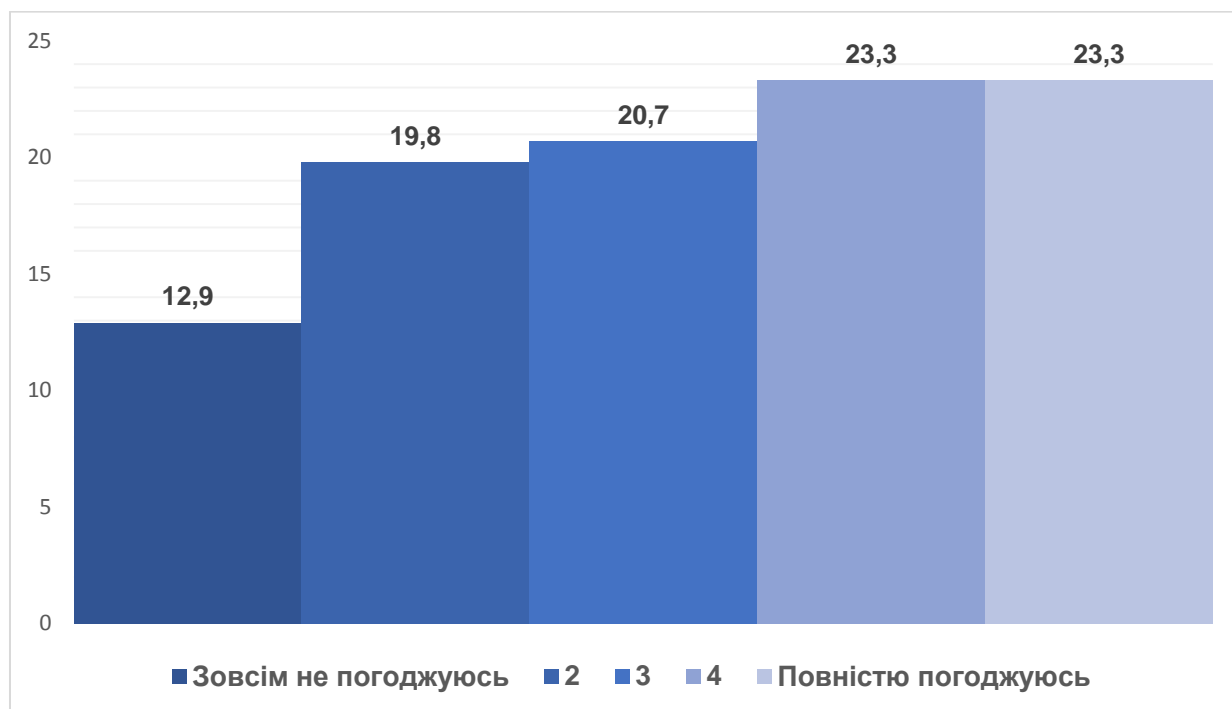

Запитання: Оцініть, будь ласка, від 1 до 5, де 1 – зовсім не погоджуюсь, а 5 - повністю погоджуюсь, наскільки Ви погоджуєтесь із тим, що медійний експерт повинен транслювати власну позицію, не схиляючись до домінуючих у суспільстві думок?

Зазначаючи про те, чи повинен медійний експерт бути фахівцем з широкого кола питань, 46.6% респондентів відповіли що вони скоріше погоджуються/повністю погоджуються із даним твердженням, натомість 32.7% відповіли що вони скоріше не погоджуються/зовсім не погоджуються із цим. Можна побачити, що серед респондентів немає одностайної думки стосовно того, чи є необхідним охоплення широкого кола питань, в яких експерт вважається фахівцем. Однак безумовно, під час інтерв'ю, учасники зазначали про те, що одна людина не може бути експертом у всьому, а у випадку, коли людина береться за коментування багатьох різних тем, виникає питання стосовно доцільності застосування слова «експерт» до неї.

Графік 8. Ступінь згоди з тим, що медійний експерт має бути фахівцем з широкого кола питань

(%, n = 116)

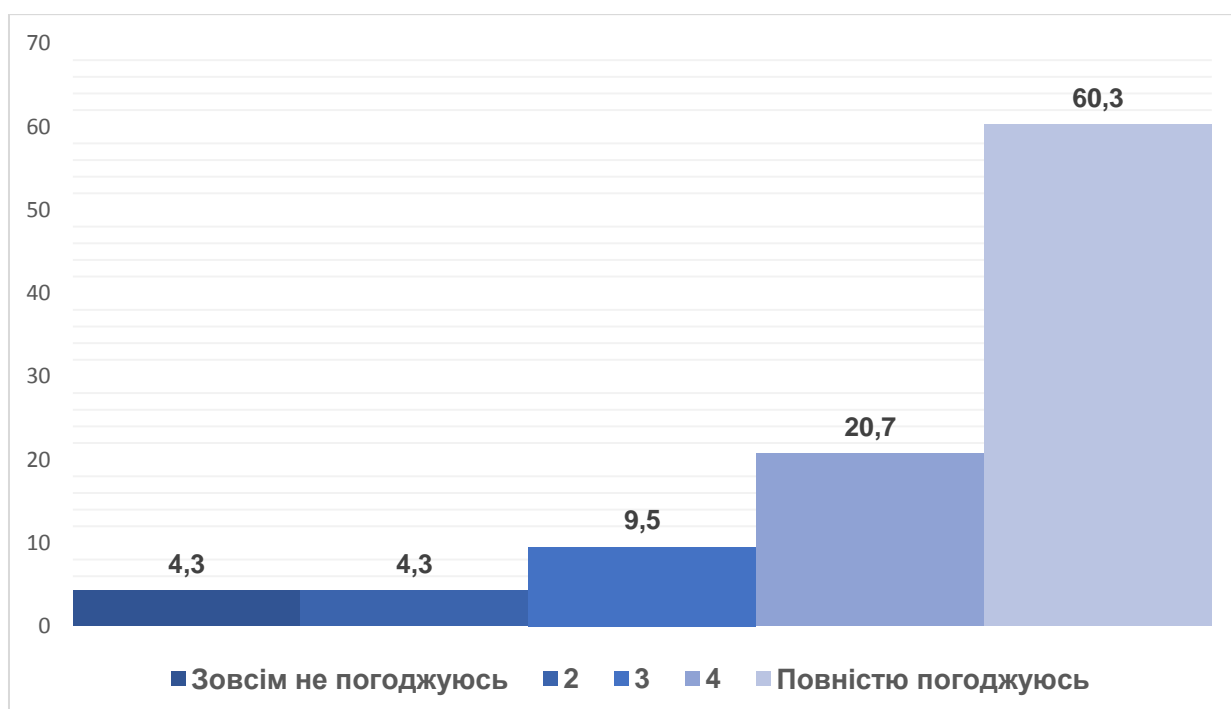

Запитання: Оцініть, будь ласка, від 1 до 5, де 1 – зовсім не погоджуюсь, а 5 - повністю погоджуюсь, наскільки Ви погоджуєтесь із тим, що медійний експерт має бути фахівцем з широкого кола питань?

Зазначаючи те, чи повинен медійний експерт коментувати лише ту сферу, в якій він є спеціалістом, переважна більшість респондентів (81%) відповіли що вони скоріше погоджуються/повністю погоджуються із даним твердженням, натомість 8.6% відповіли що вони скоріше не погоджуються/зовсім не погоджуються із цим. Однак, під час глибинних інтерв'ю звучали думки як про те, що експерт – це людина яка здатна рефлексувати не лише на одну тематику, і має бути здатна оцінити, хоча б поверхово, різні існуючі точки зору стосовно глобальної картини ситуації: «[ознаки псевдоексперта] Те, що людина напевно здатна говорити суто лише на якусь одну тематику і не може долучати іншого знання до свого, принаймі якось рефлексувати ... Тобто людина не може оцінити одну позицію з різних точок зору. Так, можливо, ця людина експерт лише в одній невеличкій сфері, але відрефлексувати знання і зробити щось ще дотичне, зробити з цього більшу картинку, я думаю, якраз таки це

теж є експертиза» (Фахівець 5), так і думка про те, що експерт має фокусуватись на темі своєї компетенції і не повинен озвучувати думки стосовно суміжних тематик: «Можливо, він буде розмірковувати щодо суміжних тематик, але він, як на мою думку, має відмовитися від фантазування з приводу тих питань, які є суміжними, але не є в зоні його експертності» (Фахівець 3).

Графік 9. Ступінь згоди з тим, що медійний експерт повинен коментувати лише ту сферу, в якій він є спеціалістом
(%, n = 116)

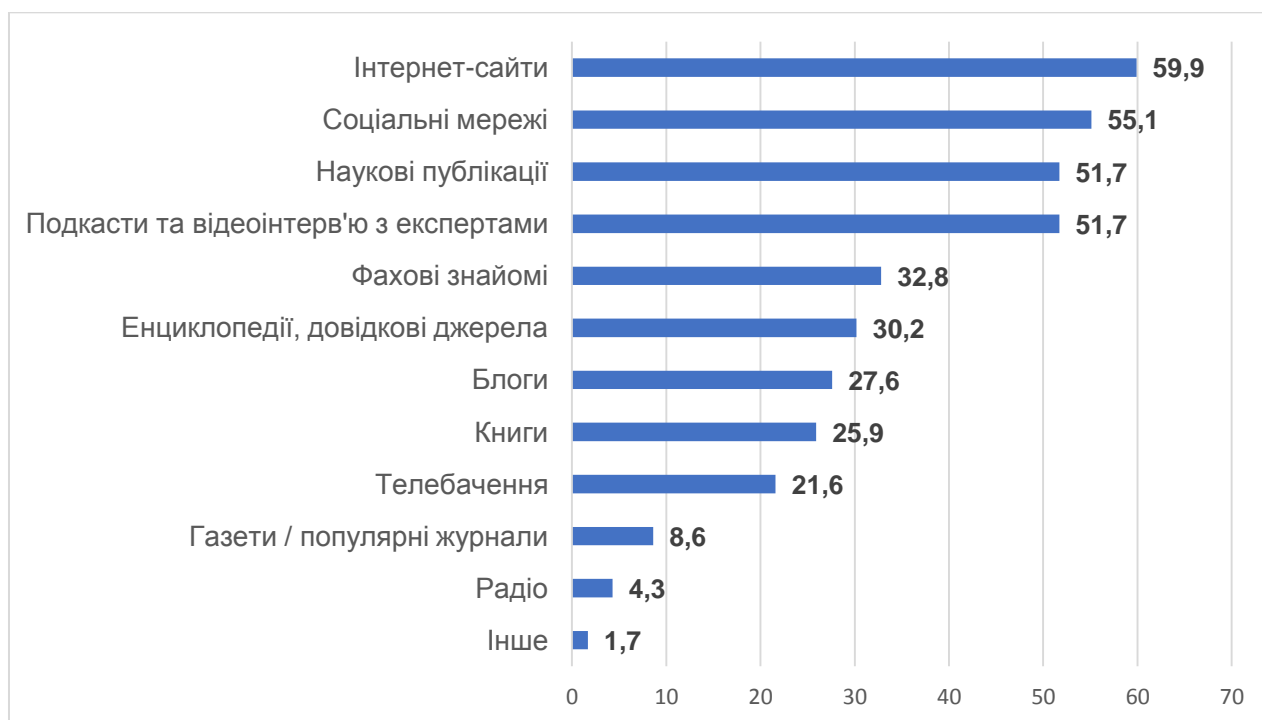
Запитання: Оцініть, будь ласка, від 1 до 5, де 1 – зовсім не погоджуюсь, а 5 - повністю погоджуюсь, наскільки Ви погоджуєтесь із тим, що медійний експерт повинен коментувати лише ту сферу, в якій він є спеціалістом?

За результатами опитування, найпопулярнішими джерелами для отримання експертної інформації виявились інтернет-сайти (59.9%), соціальні мережі (55.1%), наукові публікації (51.7%) та подкасти та відеоінтерв'ю з експертами (51.7%). Наступними за популярністю є фахові знайомі (32.8%), енциклопедії, довідкові джерела (30.2%), блоги (27.6%), книги (25.9%), телебачення (21.6%). Найменше для отримання експертної інформації

респонденти користуються газетами/популярними журналами (8.6%) і радіо (4.3%).

Графік 10. Джерела інформації для отримання експертної інформації

(%, n = 116)

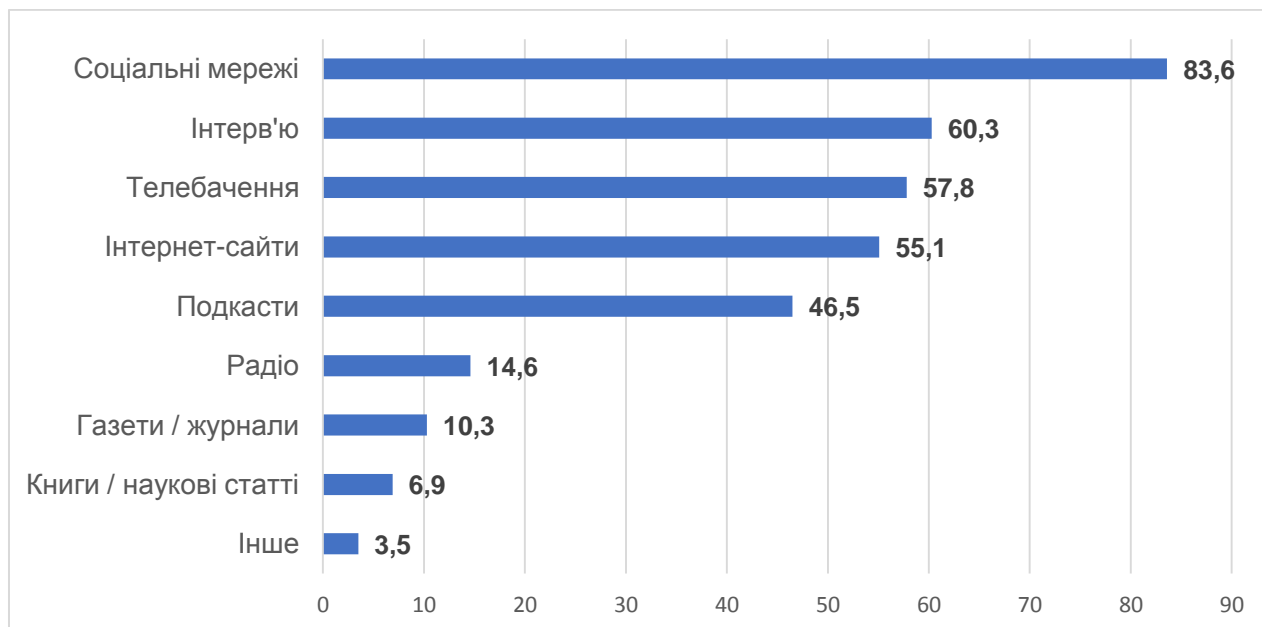
Запитання: Які джерела інформації Ви найчастіше використовуєте для отримання експертної інформації?

Аналізуючи відповіді на питання щодо тих ресурсів, якими, на думку респондентів, найчастіше користуються псевдоексперти для поширення власних думок, на першому місці знаходяться соціальні мережі (83.6%), що підтверджує першу гіпотезу стосовно того, що «Псевдоексперти найчастіше використовують соціальні мережі для поширення інформації та власних думок». Далі розміщені інтерв'ю (60.3%), телебачення (57.8%), інтернет-сайти (55.1%), подкасти (46.5%). Значно менше, на думку опитаних, псевдоексперти наявні на радіо (14.6%), на сторінках газет/журналів (10.3%) та книг/наукових статей (6.9%). Відповідно до цього, бачимо що соціальні мережі дійсно стали потужним інструментом для поширення інформації та впливу на аудиторію. Значна популярність та доступність роблять їх привабливими для псевдоекспертів, які прагнуть поширювати свої наративи та впливати на громадську думку. Окрім цього, інтерв'ю, телебачення та інтернет-сайти також

користуються популярністю у аудиторії. Однак невелика кількість відповідей про поширеність псевдоекспертів на радіо, в газетах/журналах та в книгах/наукових статтях може свідчити про поступове зменшення впливу цих традиційних медіа у порівнянні з інтернетом та соціальними мережами.

Графік 11. Ресурси/канали поширення інформації, якими найчастіше користуються псевдоексперти для поширення власних думок

(%, n = 116)

Запитання: Якими, на Вашу думку, ресурсами/каналами поширення інформації найчастіше користуються псевдоексперти для поширення власних думок?

У ході аналізу, проведеного за допомогою однофакторного дисперсійного аналізу ANOVA, було виявлено те, що соціально-демографічні характеристики респондентів, такі як вік, стать, освіта, населений пункт, не показали значущих відмінностей у відповідях на питання щодо оцінки впливу експертних думок на власні переконання; частоти звернення до порад та висновків експертів; оцінку важливості вміння розрізняти справжніх експертів від самозванців або псевдоекспертів; частоти перевірки інформації, отриманої від експертів; ставлення до необхідності існування певного стандарту/інструментарію для визначення кваліфікації та експертності особи в певній галузі, а також оцінку впевненості у здатності відрізнити справжніх експертів від псевдоекспертів, адже рівень значущості F-критерію у кожному з випадків є більшим за 0,05.

Однак, були помічені статистично значущі відмінності у відповідях на питання щодо оцінки рівня довіри українців до експертів у сучасному суспільстві між людьми з різним рівнем освіти та з різних населених пунктів (Додаток 3, 6). Згідно з цим, можна відзначити наявність статистичного зв'язку між рівнем довіри до експертів та середнім рівнем освіти / середнім розміром населеного пункту. Шляхом множинних порівнянь було з'ясовано, між якими саме групами статистично значуще відрізнялись відповіді на питання (Додаток 4). Відповідно до цього, бачимо, що люди із середньою загальною освітою вище оцінюють рівень довіри українців до експертів, ніж люди з вищою освітою (Додаток 5), що може свідчити про вплив вищої освіти, як фактору зростання недовіри до експертів.

Також значуще відрізняються відповіді людей, які проживають у селищах та у містах середнього розміру (20-49 тисяч); у селищах та дуже великих містах (більше 500 тисяч) (Додаток 8). Відповідно до цього, люди, які проживають у селищах, нижче оцінюють рівень довіри до експертів в українському суспільстві, на відміну від людей, які проживають у середніх та дуже великих містах (Додаток 7). Учасниками глибинних інтерв'ю виступили люди з вищою освітою, які проживають у великому місті. Серед їх думок також можна було помітити те, що потрібно критично ставитись до будь-яких медійних експертів: *«.. в будь якому випадку до експертів медіа потрібно відноситися прискіпливо. Тобто не довіряти всьому, що вони говорять, а перевіряти з різних джерел. По друге, зважати на те, що запрошення експертів в медіа може бути одним із таких технологічних інструментів формування громадської думки або ставлення громадськості до тієї чи іншої події»* (Фахівець 3). Беручи це до уваги, можна дійти висновку про підтвердження впливу освіти та розміру населеного пункту на рівень довіри до експертів.

Під час глибинних інтерв'ю, серед думок фахівців можна помітити чітке наголошення на важливості критичного сприйняття всіх аргументів і коментарів експертів у медіа задля уникнення можливих маніпуляцій та провокацій зі сторони експертів, підвищення рівня освіченості населення.

Влучною цитатою, яка показує важливість підвищення рівня освіти у суспільстві у межах зменшення впливу псевдоекспертів, виступає наступна: «я додам те, що з цією штукою [псевдоекспертизою] боротись треба не з наслідками, а з причинами. Оці всі проплачені експерти, експерти, які по 100-300 доларів говорять, байери, вся ця індустрія це наслідок, в тому числі низької освіти. В тому числі тому що люди не хочуть думати. Тому тут, власне кажучи, не треба боротися з цими псевдоекспертами. ... дуже важливо, щоб була загальна освіта» (Фахівець 2). На відміну від масової аудиторії, яка, визначаючи покарання, яке мають нести люди, які видають себе за експертів, але не є такими насправді, на перше місце винесла вилучення із професійної спільноти, фахівці у своїх відповідях були більш схильними до покладання відповідальності на людей, які слухають псевдоекспертів, і суспільство, яке має право застосовувати «cancel culture» до медійних псевдоекспертів, відзначали те, що у демократичному суспільстві кожен може вільно висловлювати свою думку, а медіа під час вибору експертів частіше за все керується власними мотивами залучення аудиторії до перегляду чи представлення різних існуючих точок зору, а не відслідковує істинність експертизи того чи іншого гостьового експерта. Співпадіння думок масової аудиторії та фахівців, які брали участь у глибинних інтерв'ю, можна помітити у ставленні до необхідності введення стандарту/інструментарію для визначення кваліфікації та експертності особи в певній галузі. У цьому аспекті і аудиторія медіа і фахові спеціалісти виступають «за» таке введення і зазначають, що це допоможе медіям з вибором експертів та полегшить процес верифікації компетентності особи.

Висновки до розділу III

У третьому розділі «Аналіз репрезентації соціального явища псевдоекспертизи в медіа» був здійснений опис проведеного дослідження, яке містило в собі онлайн-опитування та глибинні інтерв'ю.

У ході написання, були виконані поставлені завдання, а саме виділені основні характеристики експертів та псевдоекспертів, про які зазначали респонденти, описані їхні ролі, виявлені особливості сприйняття масовою аудиторією медійних експертів, які є популярними у сучасному інформаційному просторі, а також висвітлене ставлення аудиторій медій до відповідальності як експертів, так і псевдоекспертів перед суспільством.

Беручи до уваги гіпотези, були отримані наступні результати:

- перша гіпотеза про те, що псевдоексперти найчастіше використовують соціальні мережі для поширення інформації та власних думок підтвердилась, адже 83.6% респондентів відзначили те, що, на їхню думку, псевдоексперти найчастіше користуються соціальними мережами для поширення власних думок;
- друга гіпотеза про те, що найбільша увага під час отримання експертної інформації звертається на манеру подання інформації підтвердилась, бо, за результатами опитування, 77% респондентів відповіли, що найчастіше під час отримання експертної інформації звертають увагу на подання (чіткість, структурованість, зрозумілість), а також під час глибинних інтерв'ю учасники звертали увагу на те, що першочергово оцінити медійного експерта можна лише за зовнішніми ознаками, серед яких виділяли аргументацію та стиль подання інформації;
- третя гіпотеза щодо того, що псевдоексперти мають нести законодавчу відповідальність за публічно артикульовану експертизу, підтвердилась частково, адже законодавча відповідальність не є першочерговою для покарання

псевдоекспертів, але все ж є важливою, за результатами проведеного масового опитування, тоді як в ході глибинних інтерв'ю серед опитаних не було висловлено одностайної думки про те, що за псевдоекспертизу необхідно запровадити законодавчу відповідальність;

- четверта гіпотеза про високий рівень довіри медіа споживачів до експертів у сучасному суспільстві також не підтвердилась, адже, за оцінками респондентів, рівень довіри до експертів є середнім (3.1 бали з 5).

Загалом можна помітити негативне ставлення до псевдоекспертів, але зустрічаються також думки про те, що псевдоексперти та псевдоекспертиза є ознакою демократії і не піддається цілковитому викоріненню із медіа, адже, окрім того, що це ознака демократії, медіа також у свою чергу переслідують свої цілі, прагнучи залучити більше аудиторії та шукаючи сенсаційні заяви від тих експертів, які готові їх надати. Серед ознак експертів часто виділялись наступні: ґрунтовні знання, професійний досвід, раціональність у своїх висловлюваннях.

Важливим моментом аналізу псевдоекспертизи є те, що в Україні немає юридичної відповідальності за псевдоекспертизу, однак існують дуже значні ризики від такої діяльності. Ризики проявляються у дестабілізації суспільства, поширенні неправдивої інформації та зниженні рівня довіри у суспільстві. Враховуючи це, респонденти вважають що, в першу чергу, псевдоекспертів необхідно виключати із професійної спільноти, і необхідно запровадити певний стандарт/інструментарій для визначення кваліфікації та експертності особи в певній галузі, що зможе здійснити позитивні зміни у даній проблемі. Учасники глибинних інтерв'ю, окрім цього, наполягали на тому, що потрібно розробити певний стандарт/інструментарій для визначення кваліфікації та експертності особи в певній галузі, елементами якого мають чітко визначатись та вимірювати, ними, зокрема, можуть виступати, на думку респондентів, рівень впізнаваності, репутація експерта, а також наукові досягнення.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі було розглянуто та проаналізовано соціальне явище псевдоекспертизи у медіа. Для розкриття явища псевдоекспертизи також була звернена увага на поняття експертизи, як протилежного до об'єкту дослідження. У рамках сучасного суспільства можна говорити про трансформацію ставлення до експертів та експертизи, у порівнянні із минулим. Така трансформація пов'язана із розвитком інформаційних технологій та технологій загалом. Сьогодні відзначається відкритим доступом до більшості інформації, ознайомитись із якою можна за допомогою будь-якого гаджета та мережі Інтернет. Зміну сприйняття експертів/псевдоекспертів може провокувати нестабільність суспільства та безпекові виклики, які присутні в українському суспільстві унаслідок географічного розташування біля країни-терориста.

Головною особливістю експерта виступає ексклюзивність його знань та досвіду. Характеристиками, притаманними експерту, визначають освіту, професійний досвід, аналітичні здібності. Враховуючи це, деякі характеристики складно піддаються оцінці, що провокує появу псевдоекспертів, які видають себе за кваліфікованих та професійних особистостей, при цьому не будучи ними. У цьому аспекті в роботі були розглянуті ідеї Карла Поппера щодо фальсифікації як методологічного принципу, а також важливість критичного мислення для оцінки істинності експертизи. Проаналізовано означення експертів Зигмундом Бауманом, який акцентував свою увагу на тому, що вони виступають свого роду законодавцями, які можуть як встановлювати правила та норми поведінки, так і впливати на прийняття рішень у політиці та економіці. Однак при цьому він також зауважував про те, що ніколи не варто беззаперечно сприймати висловлювання експертів і варто завжди зберігати критичність при їх оцінці.

Розглядаючи різні визначення експертизи, можна виділити те, що спільною частиною багатьох визначень є володіння знаннями та здібностями. Повертаючись до сучасної зміни патернів взаємодії громадськості та медіа,

варто відзначити появу постправди. Постправа виступає тут обставинами, за умовами яких об'єктивні чинники здійснюють відчутно менший вплив на формування громадської думки, аніж заклик до емоцій та певних особистих переконань. Така реальність змушує постійно слідкувати за суттю висловленого експертами матеріалу та істинністю їхньої експертизи.

Безумовно, демократичне суспільство та інтернет-простір надають можливість кожній людині висловлювати свою думку, якщо вона не порушує норми законодавства. Внаслідок цього у мережі виникає велика кількість дезінформації та викривлених фактів у мережі і це є справжнім викликом для людей, які щодня змушені протистояти значному інформаційному потоку. Перетворивши користувачів із медіумів (тобто посередників у процесі комунікації) на саме медіа, яке може поширювати ті чи інші факти зі своєю особистою інтерпретацією, уявленнями та думками, сучасність зіткнулась із проблемою пошуку шляхів боротьби з псевдоекспертизою. У науковій літературі можна помітити також скептичні ідеї щодо ролі експертів у сьогоденні, у зв'язку з чим важливо оцінювати та виділяти характеристики справжніх експертів, у цьому аспекті Елвін Голдман виділяв необхідні здібності для експертів та важливість не лише володіння певною інформацією, але і вміння нею оперувати та орієнтація на визнання зовнішнього середовища.

За результатами авторського дослідження, проведеного методами опитування та глибинних інтерв'ю, ми виділили основні характеристики експертів та псевдоекспертів. Відповідно, характеристиками експертів на думку опитаних виступають: наявність освіти, професійний досвід, кваліфікація, аналітичні здібності, наявність наукових досягнень, а також довіра аудиторії, що співпадає з академічними твердженнями. На противагу цьому, характеристиками псевдоекспертів є: відсутні або нерелевантні освіта / професійний досвід, схильність до надання сенсаційних заяв, безапеляційність тверджень та відсутня можливість оцінки ситуації з різних сторін, надання коментарів широкому колу тем, що повністю відповідає академічним твердженням дослідників псевдоекспертизи.

Найчастіше, на думку респондентів, за результатами Інтернет-опитування, псевдоексперти використовують соціальні мережі, інтерв'ю та телебачення для поширення власних думок. Натомість експерти частіше з'являються на інтернет-сайтах, соціальних мережах та у наукових публікаціях. Бачимо, що соціальні мережі фігурують у основних каналах комунікації із аудиторією як у експертів, так і псевдоекспертів. Такі думки ґрунтуються на особистих уявленнях та досвіді людей про присутність експертів та псевдоекспертів у медіа. Більшість респондентів відмітили про те, що вони здатні відрізнити справжнього експерта від псевдоексперта. Під час глибинних інтерв'ю також звучали думки щодо того, що на основі чого учасники інтерв'ю вже робили певні висновки про несправжність експерта і припиняли споживати інформацію від нього, а рівень довіри до експертів у сучасному суспільстві респонденти оцінили на 3.1 з 5 можливих балів, що говорить про певну критичність сприйняття інформації від експертів для більшості респондентів. Серед способів перевірки отриманої від експертів інформації зокрема відзначали: порівняння інформації з різних джерел, критичний аналіз, пошук наукових статей для співставлення фактів, уточнення інформації у безпосередніх учасників подій, аналіз минулих прогнозів експерта на момент їхнього підтвердження чи спростування.

Абсолютна більшість опитаних нами респондентів зазначили, що є дуже важливим уміння відрізнити справжніх експертів від самозванців або псевдоекспертів. У контексті сучасних викликів, інформаційної війни росії проти України як частини воєнної стратегії, епохи постправди та нестабільності суспільства, аналіз псевдоекспертизи та контроль псевдоекспертів є необхідним та потрібним кроком для створення кращого інформаційного середовища та зменшення маніпуляцій у просторі медій.

Отже, наша мета проаналізувати соціальне явище псевдоекспертизи в медіа реалізована, адже ми дослідили висвітлення предмету кваліфікаційної роботи у науковій літературі, розробили та провели авторське дослідження для

аналізу особливостей сприйняття та репрезентації псевдоекспертизи та псевдоекспертів, згідно поставлених завдань.

Перелік використаних джерел

1. Балаж А. В. Зміни контенту медіапростору за умов війни: соціологічний аспект: кваліфікаційна робота / Балаж А. В. – Київ, 2023. – 77 с.
2. Біленький Є.А. Словник термінів і понять / Біленький Є.А., Козловець М.А.; упоряд. В. Дебой, Котвицький А.А., Саух І.В., Федоренко В.О., Цибульський В.О., Жаловага В.О.. – Київ : Кондор, 2006. – 371 с.
3. Білоус Т. М. Соціальна експертиза: сфера застосування та особливості відбору експертів / Т. М. Білоус // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. – 2015. – Т. 3, № 28. – С. 94–101.
4. Джолос О. Компетентність та ідентифікація експертів у контексті дотримання стандартів збалансованості та достовірності інформації / О. Джолос [Електронний ресурс] // Наукові записки Інституту журналістики. – 2019. – Т. 1, № (74). – С. 38–45. – Режим доступу: http://www.scientific-notes.com/wp-content/uploads/2019/08/74_4.pdf.
5. Єнін М.Н. Соціологія громадської думки та мас-медіа: Комплекс навчально-методичного забезпечення дисципліни [Електронний ресурс] : навч. посіб. для бакалаврів за спеціальністю 054 «Соціологія» / КПІ ім. Ігоря Сікорського; уклад.: Єнін М.Н., Северинчик О.П. – Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2021. – 81 с.
6. Зборовська К. Експерти, експертність і філософія [Електронний ресурс] / Ксенія Зборовська // Філософська методологія і освітні технології. – 2023. – Вип. 29, 1. – С. 141–152. – Режим доступу: <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2023-29-1-8>.
7. Кармадонова Т. М. Експертна оцінка та конфлікт інтересів в епоху постправди / Т. М. Кармадонова [Електронний ресурс] // Дослідження з історії і філософії науки і техніки. – 2023. – Т. 32, № 1. – С. 34–42. – Режим доступу: <https://doi.org/10.15421/272304>.
8. Костенко Н. Досвід контент-аналізу. Моделі та практики [Електронний ресурс] : монографія / Н. Костенко, В. Іванов. – Київ : Центр вільн. преси,

2003. – 112 с. – Режим доступу: <http://i-soc.com.ua/assets/files/journal/sockult/kostenko.pdf>.
9. Лизанчук В. Психологія мас-медіа : підручник / Василь Лизанчук. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2015. – 420 с.
 10. Мельник А. Мудрець versus експерт: ролі публіциста у медіасфері / А. Мельник // Вісник Львівського університету. Серія журналістика. – 2013. – № 38. – С. 390–396.
 11. Отріщенко Н. Perezбирання експертності / Н. Отріщенко // Глобальні та локальні кризи: переосмислюючи українське суспільство". Матеріали Міжнародних соціологічних читань пам'яті Н. В. Паніної / За наук. ред. Є. І. Головахи, О. Г. Стегнія та О. А. Максименко. України, 2021. – С. 132–141.
 12. Панченко А. Експертна думка, її ідентифікація в думці громадській / А. Панченко // Наукові записки. Соціологічні науки. – 2009. – Т. 96. – С. 40–43.
 13. Плужнік В. В. Феномен постправда як об'єкт соціологічного аналізу [Електронний ресурс] : магістерська робота / Плужнік Владислав Владиславович. – [Б. м.], 2020. – Режим доступу: <https://dspace.znu.edu.ua/jspui/handle/12345/2202>.
 14. Пономаренко Н. Експертиза в освіті: особливості, функції, типи [Електронний ресурс] / Наталія Пономаренко // Освітологія. – 2015. – 4. – С. 61–64. – Режим доступу: <https://doi.org/10.28925/2226-3012.2015.4.6164>.
 15. Пухта І. Епістемічна криза інформаційного суспільства / Ірина Пухта // Тези звітної наукової конференції філософського факультету, Львів, 2021 – С. 52-54.
 16. Совінська Н. Особливості системного аналізу експертного оцінювання соціальних подій [Електронний ресурс] / Н. Совінська // Економічна думка. – Тернопіль, 2016. – С. 136–138. – Режим доступу: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/11328/1/136-138.pdf>.

17. Черниш Р. Психологічні особливості протидії деструктивному інформаційному впливу на свідомість громадян : кваліфікаційна робота / Черниш Р. – Житомир, 2022. – 60 с.
18. Чубук О. Л. Відмова від практики залучення «універсальних» експертів як передумова створення якісного контенту і ознака соціальної відповідальності медіа / О. Л. Чубук // Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика. – 2023. – Т. 34, № 73. – С. 254–261.
19. Ярмак О. Методи дослідження в соціології. Навчальний посібник / О. Ярмак. – Харків : Нац. аерокосм. ун-т „Харк. авіац. ін-т”, 2007. – 95 с.
20. Bauman Z. Legislators and interpreters: on modernity, post-modernity and intellectuals / Zygmunt Bauman. – [S. l.]: Polity Pr; New edition, 1991. – 216 p.
21. Cibangu Sylvain K. Karl Popper and the Social Sciences [Electronic resource] / Sylvain K. // Theoretical and Methodological Approaches to Social Sciences and Knowledge Management. – [S. l.], 2012. – Mode of access: <https://doi.org/10.5772/38691>.
22. Fuhrer J. Pseudoexpertise: A Conceptual and Theoretical Analysis [Electronic resource] / Joffrey Fuhrer, Florian Cova, Nicolas Gauvrit, Sebastian Dieguez // Frontiers in Psychology. – 2021. – Vol. 12. – Mode of access: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.732666>.
23. Goldman A. I. Experts: Which Ones Should You Trust? [Electronic resource] / Alvin I. Goldman // Philosophy and Phenomenological Research. – 2001. – Vol. 63, no. 1. – P. 85–110. – Mode of access: <https://doi.org/10.1111/j.1933-1592.2001.tb00093.x>.
24. Horn E. Experts or Impostors?: Blindness and Insight in Secret Intelligence. Kohlrausch, M., Steffen, K. and Wiederkehr, S. Expert cultures in Central Eastern Europe: The internationalization of knowledge and the transformation of Nation States since World War I. Osnabrück, 2010. С. 23– 31.
25. Nichols T. The death of expertise / Tom Nichols. – [S. l.] : Oxford University Press, 2017. – 273 p.

ДОДАТКИ

Додаток 1. *Гайд глибинного інтерв'ю*

Блок 1. Визначення понять експерт/експертиза

1. Скажіть, будь ласка, на Вашу думку, яку людину чи фахівця можна назвати експертом? Як Ви особисто для себе визначаєте експертизу?
2. Коли говорять про визначення експертизи, то узагальнюють ту чи іншу галузь знань або науки. Наприклад, коли йдеться про психологію чи соціологію, то в цих науках присутні різноманітні концепції, методології чи дослідницькі техніки. Чи можлива, на Вашу думку, експертність по науковій галузі в цілому? Чи, все ж таки, варто чітко визначати експертизу в конкретній ніші знань? Чи має це озвучувати сам експерт?
3. Чи достатньо наявності лише теоретичних знань у експерта? Чи обов'язковим є практичний досвід у тій чи іншій сфері знань? передусім у тій, в якій людина визначає себе експертом?
4. Якими, на Вашу думку, є характеристики чи критерії компетентної людини, за якими її можна було б назвати експертом у певній галузі/сфері?

Блок 2. Вплив експертів у медіа-середовищі

5. В чому, на Вашу думку, полягає роль експерта, коли він коментує певні явища чи речі у медіа на широку аудиторію? Якою при цьому є відповідальність експерта?
6. Як Ви вважаєте, чи припустиме нехтування медіями того, що «експерт» свідомо може подавати викривлену або невірну інформацію, чи приховувати свою некомпетентність заради популяризації обговорюваної теми?
7. В чому, на Вашу думку полягає суть явища псевдоекспертизи? В яких сферах чи тематиці вона особливо представлена? Чому? Чому вона поширена в світі (не тільки в Україні)?
8. На Вашу думку, за якими ознаками можна визначити чи принаймні запідозрити в людині псевдоексперта?

Блок 3. Відповідальність експертів перед суспільством

9. На вашу думку, чи існує в українському суспільстві інститут репутації експертів? Наскільки легко отримати славу експерта? Чи відомі Вам випадки, коли фахові експерти припускалися помилок або надавали неправильну оцінку ситуації чи певних речей, але згодом приносили вибачення аудиторії?

10. Говорячи про псевдоекспертизу, які на Вашу думку існують ризики її існування? Хто має передусім боротися з псевдоекспертизою? Чи має існувати якийсь стандарт чи методика для визначення компетентності та експертності фахівців в певній галузі?

Додаток 2. Анкета опитування

Блок 1. Визначення експертності

Скажіть, будь ласка, чи відомі Вам такі медіа-експерти?

	Не знаю такого	Чув/чула, але не цікавлюсь ним	Знаю та періодично слухаю	Знаю та часто слухаю
Олег Жданов				
Роман Світан				
Олексій Гончаренко				
Дмитро Гордон				
Олексій Арестович				
Михайло Шейтельман				
Іван Яковина				
Раміз Юнус				
Тарас Березовець				
Роман Цимбалюк				
Віталій Портніков				
Ольга Пищуліна				
Катерина Маркевич				
Олексій Мельник				

Тарас Чмут				
------------	--	--	--	--

Напишіть, будь ласка, три слова, які асоціюються у Вас з поняттям «експерт» та «експертність».

На що саме, з перерахованого нижче, Ви найбільше звертаєте увагу під час отримання експертної інформації? (оберіть до трьох відповідей)

- Подання інформації (чіткість, структурованість, зрозумілість)
- Зовнішність експерта
- Досвід експерта
- Кваліфікація експерта
- Аргументи експерта, фактаж
- Джерела інформації, на які посилається експерт
- Інше (вказіть)

Назвіть, будь ласка, людей, яких Ви вважаєте експертами, і чому вони є особисто для Вас експертами?

Оцініть, будь ласка, від 1 до 5, де 1 – зовсім не погоджуюсь, а 5 - повністю погоджуюсь, наскільки Ви погоджуєтесь із наступними твердженнями?

	Зовсім не погоджуюсь	Скоріше не погоджуюсь	Важко сказати	Скоріше погоджуюсь	Повністю погоджуюсь
Медійний експерт повинен піклуватись про свій публічний імідж та не показувати свою необізнаність у деяких питаннях	1	2	3	4	5
Медійний експерт повинен транслювати власну позицію, не схилиючись до домінуючих у суспільстві думок	1	2	3	4	5
Медійний експерт має бути фахівцем з усіх галузей	1	2	3	4	5
Медійний експерт повинен коментувати лише ту сферу, в якій	1	2	3	4	5

Блок 2. Сприйняття експертів

Які джерела інформації Ви найчастіше використовуєте для отримання експертної інформації?

- Телебачення
- Радіо
- Соціальні мережі
- Інтернет-сайти
- Книги
- Наукові публікації
- Газети / популярні журнали
- Подкасти та відеоінтерв'ю з експертами
- Енциклопедії, довідкові джерела
- Блоги
- Фахові знайомі
- Інше (вказіть)

Назвіть, будь ласка, тих експертів, яких Ви бачите у інформаційному просторі, але Ви не вважаєте їх експертами?

Наскільки важливим Ви вважаєте вміння розрізняти справжніх експертів від самозванців або псевдоекспертів?

- Дуже важливо
- Скоріше важливо
- Важко сказати
- Скоріше не важливо
- Не важливо

Як часто в повсякденному житті Ви звертаєтесь до порад та висновків експертів?

- Дуже часто
- Часто
- Рідко
- Зовсім не звертаюсь

Наскільки експертні думки впливають на Ваші власні переконання та зміну Ваших думок у певних питаннях?

- Дуже впливають
- Скоріше впливають

- Важко сказати
- Скоріше не впливають
- Зовсім не впливають

Оцініть, будь ласка, наскільки Ви впевнені у тому, що здатні розрізнити справжніх експертів від псевдоекспертів?

де: 1 – зовсім не впевнений у вмінні, 5 – абсолютно впевнений у вмінні

1-----2-----3-----4-----5

Якими, на Вашу думку, ресурсами/каналами найчастіше користуються псевдоексперти для поширення інформації?

- Телебачення
- Радіо
- Соціальні мережі
- Інтернет-сайти
- Книги / наукові статті
- Газети / журнали
- Подкасти
- Інтерв'ю
- Інше (вказіть)

Як би Ви оцінили рівень довіри українців до експертів у сучасному суспільстві?

Оцініть по шкалі від 1 до 5, де 1 - це найнижча довіра, а 5 - найвища

1-----2-----3-----4-----5

Як часто Ви перевіряєте інформацію, яку чуєте від експертів?

- Завжди
- Часто
- Іноколи
- Ніколи

Якщо Ви перевіряєте інформацію, яку Ви чуєте від експертів, скажіть, будь ласка, як саме Ви це робите?

Чи вважаєте ви, що має існувати стандарт/інструментарій для визначення кваліфікації та експертності особи в певній галузі?

- Так
- Ні

- Важко сказати

На Вашу думку, яке покарання мають нести люди, які видають себе за експертів, але не є такими насправді?

- Репутаційні збитки (втрата довіри людей)
- Законодавча відповідальність
- Вилучення із професійної спільноти
- Фінансові збитки
- Інше (вказіть)

Блок 3. Соціально-демографічний блок

Вкажіть Ваш вік: _____

Ваша стать:

- Чоловік
- Жінка

В якому населеному пункті Ви проживаєте?

- Село
- Селище
- Невелике місто (до 20 тис. жителів)
- Середнього розміру місто (20-49 тис. жителів)
- Місто з населенням 50-99 тис. жителів
- Велике місто (100-499 тис. жителів)
- Дуже велике місто (більше 500 тис. жителів)

Ваша освіта:

- Початкова, неповна середня
- Середня загальна
- Середня спеціальна (технікум, училище, коледж)
- Перша ступінь вищої освіти (бакалавр)
- Повна вища освіта (спеціаліст, магістр, аспірантура, вчений ступінь)

Додаток 3. Таблиця ANOVA

ANOVA

Як би Ви оцінили рівень довіри українців до експертів у сучасному суспільстві?

	Сумма квадратов	ст.св.	Средний квадрат	F	знач.
Между группами	8,479	3	2,826	4,504	,005
Внутри групп	70,279	112	,627		
Всего	78,759	115			

Додаток 4. Таблиця множинних порівнянь (критерій T3 Даннетт)

Множественные сравнения

Зависимая переменная: Як би Ви оцінили рівень довіри українців до експертів у сучасному суспільстві?
Даннет T3

(I) Ваша освіта:	(J) Ваша освіта:	Средняя разность (I-J)	Среднекв. Ошибка	знач.	95% доверительный интервал	
					Нижняя граница	Верхняя граница
Средняя загальна	Средняя спеціальна (технікум, училище, коледж)	,921	,343	,099	-,13	1,97
	Перша ступінь вищої освіти (бакалавр)	1,076	,305	,026	,12	2,04
	Повна вища освіта (спеціаліст, магістр, аспірантура, вч. ступінь)	1,143	,277	,019	,20	2,09
Средняя спеціальна (технікум, училище, коледж)	Средняя загальна	-,921	,343	,099	-1,97	,13
	Перша ступінь вищої освіти (бакалавр)	,156	,273	,992	-,65	,96
	Повна вища освіта (спеціаліст, магістр, аспірантура, вч. ступінь)	,222	,241	,917	-,53	,98
Перша ступінь вищої освіти (бакалавр)	Средняя загальна	-1,076	,305	,026	-2,04	-,12
	Средняя спеціальна (технікум, училище, коледж)	-,156	,273	,992	-,96	,65
	Повна вища освіта (спеціаліст, магістр, аспірантура, вч. ступінь)	,067	,184	,999	-,44	,57
Повна вища освіта (спеціаліст, магістр, аспірантура, вч. ступінь)	Средняя загальна	-1,143	,277	,019	-2,09	-,20
	Средняя спеціальна (технікум, училище, коледж)	-,222	,241	,917	-,98	,53
	Перша ступінь вищої освіти (бакалавр)	-,067	,184	,999	-,57	,44

*. Средняя разность значима на уровне 0.05.

Додаток 5. Таблиця спряженості

Таблиця сопряженности Як би Ви оцінили рівень довіри українців до експертів у сучасному суспільстві? * Ваша освіта:

% в Ваша освіта:

		Ваша освіта:				Всього
		Середня загальна	Середня спеціальна (технікум, училище, коледж)	Перша ступінь вищої освіти (бакалавр)	Повна вища освіта (спеціаліст, магістр, аспірантура, вч. ступінь)	
Як би Ви оцінили рівень довіри українців до експертів у сучасному суспільстві?	1			6,7%	2,9%	3,4%
	2		11,1%	13,3%	20,0%	16,4%
	3	14,3%	55,6%	46,7%	52,9%	49,1%
	4	57,1%	33,3%	33,3%	22,9%	28,4%
	5	28,6%			1,4%	2,6%
Всього		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Додаток 6. Таблиця ANOVA

ANOVA

Як би Ви оцінили рівень довіри українців до експертів у сучасному суспільстві?

	Сумма квадратів	ст.св.	Средний квадрат	F	знач.
Между группами	10,569	6	1,762	2,816	,014
Внутри групп	68,189	109	,626		
Всього	78,759	115			

Додаток 7. Таблиця спряженості

Таблиця сопряженности Як би Ви оцінили рівень довіри українців до експертів у сучасному суспільстві? * В якому населеному пункті Ви проживаєте?

% в В якому населеному пункті Ви проживаєте?

		В якому населеному пункті Ви проживаєте?						Всього	
		Село	Селище	Невелике місто (до 20 тис. жителів)	Середнього розміру місто (20-49 тис. жителів)	Місто з населенням 50-99 тис. жителів	Велике місто (100-499 тис. жителів)		Дуже велике місто (більше 500 тис. жителів)
Як би Ви оцінили рівень довіри українців до експертів у сучасному суспільстві?	1	14,3%					2,4%	3,1%	3,4%
	2	7,1%	80,0%	14,3%			22,0%	12,5%	16,4%
	3	64,3%	20,0%	57,1%	53,8%	75,0%	51,2%	37,5%	49,1%
	4	14,3%		28,6%	38,5%	25,0%	24,4%	40,6%	28,4%
	5				7,7%			6,3%	2,6%
Всього		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Додаток 8. Таблиця множинних порівнянь (критерій T3 Даннетт)

Множественные сравнения

Зависимая переменная: Як би Ви оцінили рівень довіри українців до експертів у сучасному суспільстві?
Даннет T3

(I) В якому населеному пункті Ви проживаєте?	(J) В якому населеному пункті Ви проживаєте?	Средняя разность (I-J)	Среднекв. Ошибка	знач.	95% доверительный интервал	
					Нижняя граница	Верхняя граница
Село	Селище	,586	,311	,712	-,53	1,70
	Невелике місто (до 20 тис. жителів)	-,357	,353	,998	-1,61	,90
	Середнього розміру місто (20-49 тис. жителів)	-,753	,301	,297	-1,76	,26

	Місто з населенням 50-99 тис. жителів	-464	,346	,951	-1,82	,89
	Велике місто (100-499 тис. жителів)	-,190	,266	1,000	-1,10	,72
	Дуже велике місто (більше 500 тис. жителів)	-,558	,287	,671	-1,52	,40
Селище	Село	-,586	,311	,712	-1,70	,53
	Невелике місто (до 20 тис. жителів)	-,943	,329	,217	-2,21	,32
	Середнього розміру місто (20-49 тис. жителів)	-1,338*	,271	,008	-2,36	-,32
	Місто з населенням 50-99 тис. жителів	-1,050	,320	,174	-2,47	,37
	Велике місто (100-499 тис. жителів)	-,776	,232	,144	-1,75	,20
	Дуже велике місто (більше 500 тис. жителів)	-1,144*	,256	,019	-2,12	-,16
Невелике місто (до 20 тис. жителів)	Село	,357	,353	,998	-,90	1,61
	Селище	,943	,329	,217	-,32	2,21
	Середнього розміру місто (20-49 тис. жителів)	-,396	,319	,978	-1,58	,79
	Місто з населенням 50-99 тис. жителів	-,107	,361	1,000	-1,57	1,36
	Велике місто (100-499 тис. жителів)	,167	,286	1,000	-,98	1,31
	Дуже велике місто (більше 500 тис. жителів)	-,201	,306	1,000	-1,35	,95
Середнього розміру місто (20-49 тис. жителів)	Село	,753	,301	,297	-,26	1,76
	Селище	1,338*	,271	,008	,32	2,36
	Невелике місто (до 20 тис. жителів)	,396	,319	,978	-,79	1,58
	Місто з населенням 50-99 тис. жителів	,288	,310	,997	-1,06	1,63
	Велике місто (100-499 тис. жителів)	,563	,218	,260	-,17	1,30
	Дуже велике місто (більше 500 тис. жителів)	,195	,243	1,000	-,60	,99
Місто з населенням 50-99 тис. жителів	Село	,464	,346	,951	-,89	1,82
	Селище	1,050	,320	,174	-,37	2,47
	Невелике місто (до 20 тис. жителів)	,107	,361	1,000	-1,36	1,57
	Середнього розміру місто (20-49 тис. жителів)	-,288	,310	,997	-1,63	1,06
	Велике місто (100-499 тис. жителів)	,274	,277	,991	-1,14	1,69
	Дуже велике місто (більше 500 тис. жителів)	-,094	,297	1,000	-1,44	1,25
Велике місто (100-499 тис. жителів)	Село	,190	,266	1,000	-,72	1,10
	Селище	,776	,232	,144	-,20	1,75
	Невелике місто (до 20 тис. жителів)	-,167	,286	1,000	-1,31	,98
	Середнього розміру місто (20-49 тис. жителів)	-,563	,218	,260	-1,30	,17
	Місто з населенням 50-99 тис. жителів	-,274	,277	,991	-1,69	1,14
	Дуже велике місто (більше 500 тис. жителів)	-,368	,199	,743	-,99	,26
Дуже велике місто (більше 500 тис. жителів)	Село	,558	,287	,671	-,40	1,52
	Селище	1,144*	,256	,019	,16	2,12
	Невелике місто (до 20 тис. жителів)	,201	,306	1,000	-,95	1,35
	Середнього розміру місто (20-49 тис. жителів)	-,195	,243	1,000	-,99	,60
	Місто з населенням 50-99 тис. жителів	,094	,297	1,000	-1,25	1,44
	Велике місто (100-499 тис. жителів)	,368	,199	,743	-,26	,99

*. Средняя разность значима на уровне 0.05.